

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Anu Martšuk

**ALUSHARIDUSASUTUSTE VÕIMEKUS
LOGOPEEDILISE ABI OSUTAMISEL KÕNE-
JA KEELEHÄIRETEGA LASTELE PÄRNU
LINNA LASTEAEDADE NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Kandela Õun, MA

Pärnu 2020

Soovitan suunata kaitsmisele

Kandela Õun

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Anu Aunapuu

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Anu Martšuk

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Kõne arengu teoreetiline käsitlus	6
1.1. Kõne- ja keelehäirete olemus ja põhjused	6
1.2. Erivajaduse määratlus ja varajase sekkumise tõhusus	9
1.3. Alushariduse roll lapse kõne arengu toetamisel	13
2. Uuring varajase kõnehäire märkamisest Pärnu linna alusharidusasutustes.....	19
2.1. Pärnu linna lasteaedade tutvustus ja lasteaedade kõne arengut toetavad tegevuste eesmärgid	19
2.2. Uurimistöö metoodika ja valimi kirjeldus.....	21
2.3. Uurimistöö tulemused ja analüüs	22
2.3.1. Ülevaade lasteaedade spetsialistidest	22
2.3.2. Varajase märkamise ja sekkumise korraldus lasteaias	25
2.3.3. Sagedasemad põhjused, miks jääb erivajadus märkamata ja sekkumata	29
2.4. Järeldused ja ettepanekud	32
Kokkuvõte	36
Viidatud allikad.....	39
Lisad	45
Lisa 1. Lapse kõne arengu normaalne muster	45
Lisa 2. Lasteaiad: rühmade liigid ja lasteaedades töötavad tugispetsialistid (koostatud kodulehtede info põhjal)	46
Lisa 3. Küsimuste teoreetiline alus	47
Lisa 4. Lõputöö küsimustik.....	49
Summary	54

SISSEJUHATUS

Inimese arengu üks olulisimaid osi on verbaalne kommunikatsioon, mille omandamiseks on vaja põhjalikke teadmisi, et arendada oskusi mõistmaks teisi ning olla ise mõistetav. Samuti on sotsiaalsete suhete õppimisel ja kujunemisel määrava tähtsusega kasutada heal tasemel kõnekeelt, mis tagab inimesele paremad sotsiaalsed oskused, annab talle olulised teadmised kultuurist ja sellest keskkonnast, milles ta areneb. (Padrik, 2017, lk 258–260)

Kõne- ja keelehäiretega lapsi ohustavad ka psühholoogilised ja sotsiaalsed probleemid. Need võivad avalduda suhtlemisraskustes, samuti suhete loomisel ning mõjutada akadeemilist võimekust (Lyons & Roulstone, 2018, lk 324). Väikelaste kõneprobleemide varajasem märkamine ja nendega efektiivsem tegelemine tagavad lapse parema ealise arengu, ent ka loodetavalt tulevikus oluliselt edukama toimetuleku ning üldise kergema lõimumise ühiskonda. Hea kõnekeelega varane omandamine mõjutab paljuski kõiki väikelaste vaimse arengu aspekte ning keele ealine omandamine õigel perioodil aitab kaasa laste võimele kontrollida oma emotsioone, edastada tundeid, luua ja säilitada suhteid, mõelda kujundlikult ning õppida lugema ja kirjutama tähti. Kuigi enamik väikelapsi omandab kõnekeelt vaevata, on siiski paljudel lastel selle omandamisega olulisi probleeme. (Law, Charlton, & Asmussen, 2017, lk 5)

Erivajadusega lapse abivajaduse varajasel märkamisel on kõige suurem roll lapsevanematel, ent suur osa on täita ka õpetajatel ja teistel spetsialistidel, kes last ümbritsevad. Perele ja lapsele tuleb asjatundjate abi pakkuda võimalikult kiiresti, kuid enamasti on teenused killustunud eri valdkondade vahel ja seega on lastevanematel keeruline abi leida. (Juurik, Labi, Roos, & Liba, 2019, lk 81)

Kuna erivajadustega laste hulk kasvab, suureneb ka vajadus tugispetsialistidepoolse abi, sealhulgas logopeedide ja eripedagoogiteenuse järele. Seetõttu on oluline, et alusharidust osutavatel asutustel ehk lasteaedadel oleks võimekust kõneprobleemidega lapsi varakult märgata ja kvaliteetset abi pakkuda (Hannell, 2017, lk 7–8). Lasteaedadel, üle Eesti, on

probleeme logopeedide värbamisega, kuna logopeede ei ole tööturule piisavalt juurde koolitatud, ent neil on oluline roll koolieelsetes lasteasutustes lapse kõne arengu toetamise seisukohalt (Mets & Viia, 2018, lk 93). Seega on käesoleva lõputöö uurimisprobleemiks alusharidusasutuses laste kõneprobleemidega tegelevate spetsialistide vähesus. Lasteaedade logopeedide sõnul jõuavad kõneprobleemidega lapsed nende vaatevälja liiga hilja, ent on vajalik, et abi vajav laps saaks tuge lasteaias varakult, kuna see on efektiivsem aeg ning vähendaks abi vajadust tunduvalt algklassides.

Lõputöö eesmärk on selgitada välja Pärnu linna hallatavate lasteaedade võimekus ja valmisolek osutada logopeedilist abi kõne- ja keelehäiretega lastele ning teha ettepanekuid Pärnu linna haridusosakonnale olukorra parendamiseks.

Uurimisküsimus: Millised tegurid mõjutavad Pärnu linna hallatavates lasteaedades logopeedilise abi kättesaadavust kõne- ja keelehäiretega lastele?

Uurimisülesanded:

- Anda teooriatele tuginedes ülevaade kõne- ja keelehäirete olemusest ning logopeedide ja eripedagoogide rollist koolieelsetes lasteasutustes;
- kavandada ja viia läbi Pärnu linna lasteaedades uuring kõneravi osutamise teguritest ning analüüsida saadud tulemusi;
- teha ettepanekuid Pärnu linna haridusosakonnale, kuidas muuta kõne arengut toetavate tegevuste kättesaadavus tõhusamaks.

Uurimisülesannete lahendamiseks kasutatakse kvantitatiivset uurimismeetodit. Baseerutakse teadusartiklitele, erialastele publikatsioonidele ja Eesti Vabariigi seadusandlusele, mis sätestab alusharidusele nõuded laste kõneprobleemidest lähtuvalt tugiteenustele. Materjali otsitakse internetist ja raamatukogust. Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis jagunevad omakorda alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse teoreetiline ülevaade kõne- ja keelehäirete olemusest ning alushariduse rollist kõnearengus. Töö teine peatükk keskendub praeguse olukorra ülevaatele ja uuringu läbiviimisele, mille eesmärgiks oli saada statistiliselt usaldusväärseid andmeid järelduste ja ettepanekute tegemiseks.

1. KÕNE ARENGU TEOREETILINE KÄSITLUS

1.1. Kõne- ja keelehäirete olemus ja põhjused

Kõne ja keel on vahendid, mida inimene kasutab suhete loomiseks, oma mõtete jagamiseks ning tunnete ja soovide väljendamiseks. On aga lapsi, kelle kõne areng ei kulge normipäraselt ja kes ilma spetsialistide abita kahjuks kõiki kõnetegevuse operatsioone ei omanda.

Glynis Hannell (2017, lk 61) leiab, et verbaalse kommunikatsiooni olemuse käsitlemisel tuleb lähtuda terminitest „keel“ ja „kõne“. Kui „keel“ tähendab võimet mõista öeldut, oskust kasutada sõnu ja moodustada lauseid ning saada aru tekstist, siis terminit „kõne“ tuleb mõista kui võimet tuua kuuldavale kõiki häälikuid, hääldada sõnu välja ning rääkida sujuvalt, kasutades sobiva kõrguse ja tugevuse ning tasakaalus tempo ja rütmiga häält.

Laste keeleoskuses on märkimisväärseid individuaalseid erinevusi, mille määravad mitmesugused kasvukeskkonnast tulenevad ja pärilikud tegurid. Mõnel juhul võib neid pidada loomulikeks inimarenguga kaasnevateks erinevusteks, teistel juhtudel võivad need aga viidata püsivale probleemile (Law *et al.*, 2017, lk 15). Lapse kõne- ja keelehäiret tuleb käsitleda kui arenguhäiret, mis võib olla alguse saanud juba väga varases arengustaadiumis ning olla seotud ka teiste arengunäitajatega (Hannell, 2017, lk 61). Lapse kõne arengu seisukohast on keskse tähtsusega aeg imikueast kuni umbes nelja-aastaseks saamiseni. Kõne areng sel perioodil on tihedalt seotud tunnetustegevuse arenguga ning on seetõttu oluline lapse üldise arengu näitaja. Mis tahes sellel perioodil märkamata jäänud kõrvalekalle võib mõjutada negatiivselt lapse kognitiivset, verbaalset ja psühhosotsiaalset arengut, akadeemilisi saavutusi ning sellega seoses üldist elukvaliteeti. Suhtlemisraskused võivad mõjutada negatiivselt sotsiaalset aktsepteerimist ühiskonnas. (Zehnhoff-Dinnesen *et al.*, 2020, lk 539)

Kõne hilinemisel on palju nii keskkonnast tulenevaid kui ka füsioloogilisest funktsioonide eripäradest tingitud põhjuseid, näiteks kui kahjustatud on kõneprotsessis osalevate lihaste jõud. Lihased on, kas liiga pinges või liiga lõdvad, mõjutades normaalseks kõneks vajalike lihasliigutuste kiirust, ulatust, ajastust ja täpsust. Kõne arengu hilistumist võivad põhjustada järgmised kasvukeskkonnast tulenevad asjaolud: keskendumine muude oskuste arendamisele kui kõne; väga lähedased õed-vennad, kes tõlgendavad nooremat last; ebapiisav kõnestimulatsioon; vähene üks-ühele suhtlus lapsega; kakskeelsus, mis tähendab, et lapse kahe keele kombineeritud mõistmine on tavaliselt samaväärne teiste laste ühe keele mõistmisega. Lapse raskused kõnetajus ja -loomes võivad suhtluspartnerites esile kutsuda negatiivseid reaktsioone, põhjustades lapses stressi ja madalat enesehinnangut. Kõnehäirest, mis varases eas jääb märkamata võib hiljem põhjustada lugemise ja kirjutamisega probleeme (Manipuspika & Sudarwati, 2019, lk 12–20). Kõne hilinemise korral ei ole tegemist diagnoosiga, vaid seda võivad põhjustada tegurid, mis tulenevad spetsiifilistest diagnoosidest, näiteks kuulmislangus, vaimupuue, autismispektri häire või ebasoodsad keskkonnaolud. Kõne hilinemine võib ennustada neuropsühhiaatrilisi või neuroloogilisi arenguhäireid nagu autismispektri häire ja aktiivsus- ja tähelepanuhäire, samuti õpiraskusi hilisemas eas (Zengin-Akkuş, Çelen-Yoldaş, Kurtipek, & Özmert, 2018, lk 165–168). Kõne arengu hilistus on mahajäämus kõne arengus, mida võib pidada individuaalseks eripäraks orienteerivalt kuni 3. eluaastani, ent mida tuleb juba 4-aastaste ja vanemate laste puhul käsitleda kõnehäirena (Morgan *et al.*, 2017, lk 200). Kõne arengu hilistusega lapse oskused on eri kõnevaldkondades ühtlaselt maha jäänud ja sama vanuste lastega võrreldes oluliselt madalamad.

Kõnefunktsiooni toimimise eelduseks on eale vastav vaimse arengu tase, toimivad tsentraalsed ja perifeersed kõneorganid (nt suu, keel, suulagi, nina, hingetoru, häälepaelad, kopsud) ning funktsioneerivad meeleanalüüsi organid (nägemine, kuulmine) (Roht, 2011, lk 43). Kõne- ja keelepuuded tekivad siis, kui üks või mitu eelnimetatud tingimustest ei ole täidetud ning psühholoogilises, anatoomilises ja füsioloogilises arengus esineb olulisi kõrvalekaldeid. Kõne areng algab lapse sünniga ja kestab kogu tema elu, ent kõige olulisemaks perioodiks peetakse siiski 2.–7. eluaastat, sest selles vanuses kujuneb välja mõistete omandamine ja ümbritseva maailmaga seostamine (Tammemäe, 2011, lk 14–18). Laps omandab keelepädevuse järk-järgult ning kõige

edukam on uute oskuste omandamine siis, kui see toimub lapse lähimas arenguvallas ja lähtuvalt selle perioodi juhtivast tunnetusprotsessist. Parima võimaliku tulemuse saavutamise kõne arengus oleneb õigeaegselt ja teadlikult ning eesmärgistatud tegutsemisest. (Krull, 2018, lk 56–60)

Lapse kõne areng on mitmeetapiline ning keeruline protsess (vt lisa 1), mille käigus omandatakse häälikuid kindla süsteemi järgi, mitte juhuslikus järjekorras. Ent kuna enamik lapsi õpib rääkima ilma selgesõnalise juhendamiseta, võib öelda, et keele omandamine on normaalse arengu puhul üsna paindlik ja loomulik protsess (Law, Charlton & Asmussen, 2017, lk 15). Kõnearenguhäired võivad esineda koos teiste arenguhäiretega või eraldi, tuleneda meditsiinilisest diagnoosist, sotsiaalsetest probleemidest või lapse kõne arengu üldisest hilinemisest. Üks kõne arengu hilinemise sagedasemaid põhjusi – enam kui 50% juhtudest – on vaimne alaareng. Teine sage põhjus on kuulmislangus. Kuulmisprobleemid varajases arengustaadiumis võivad põhjustada kõne sügavat hilinemist (Shetty, 2012, lk 103–105). Liikumispuudega lastel esinevad sageli probleemid kõnemotoorikas, kuna haigusseisund mõjutab ka kõnelemisel kasutatavate lihaste toonust, jõudu ja koordineerimist (Pennington *et al.*, 2016, lk 1–2). Autism on neuroloogiline arenguhäire, mis ilmneb enne 36 kuu vanuseks saamist. Seda iseloomustab kõne hilinevad ja hälbeline areng (nt ehholalia, asesõnade vale kasutus), suutmatus keelekogukonna normidele ja ootustele vastavalt suhelda ning rituaalne ja kompulsiivne käitumine, sealhulgas stereotüüpsed korduvad tegevused ja liigutused.

Kakskeelne kodu võib põhjustada ajutist hilistust mõlema keele arengus, mis omakorda võib mõjutada hilisemat keele õppimise kiirust ja muuta keerukamaks kõnearenguprobleemide selge diagnoosimise (Law, Charlton & Asmussen, 2017, lk 16). Sellise piiratud keeleoskusega väikelapse keelepuude äratundmine on logopeedidele kogu maailmas raske ülesanne, sest tuleb otsustada, kas toetada kakskeelse lapse keelelist arengut või laheneb probleem aja möödudes (Padrik, 2017, lk 258). Puudused füüsilises keskkonnas (nt vaesus, alatoitumus) ja sotsiaalses keskkonnas (nt ebapiisav keeleline stimulatsioon, vanemliku hoolitsuse puudumine, emotsionaalne stress ja hoolimatus lapse suhtes) mõjuvad kõne arengule samuti kahjulikult. (Shetty, 2012, lk 105–106)

Logopeedide töös lastega on enam aega nõudev kõneprobleemiks alakõne, see tähendab, et kõik lapse keeletasandid on häirunud: hääldamises ja foneemikuulmises on probleeme,

sõnavara on napp, grammatika kasutamise ja mõistmisega on raskusi, samuti lauseloomega. Alakõne ennustab sageli koolis õpiraskusi ja ideaalis algab ennetustöö lasteaias (Pirk, 2017, lk 13–14). Alakõne põhjuseks võib olla spetsiifilise kõnearengu puue (SKAP) või siis kannatab kõne sellepärast, et lapsel on lisaks teine diagnoos (nt ATH, autismispektri häire, vaimupuue, kuulmispuue). Sekundaarse keelepuude korral on selle kõrval väga vajalik ja tähtis eripedagoogiline arendustöö, st toetada tunnetustegevuse (taju, mälu, tähelepanu, mõtlemine) arengut, sest kõne ei tule tõesti tühja koha pealt. (Hallap, Padrik, & Raudik, 2014, lk 73–76)

Kuna suulise ja kirjaliku kõne oskus on lapse edasijõudmise eeldus koolis, on mure kõneloome-, lugemis- ja kirjutamiskustega laste psühholoogilise ja sotsiaalse haavatavuse pärast õigustatud. Siiski tuleb nentida, et selle uurimistöö kirjutajal ei õnnestunud leida pikaajalisi uuringuid, mis käsitleksid konkreetsemalt seoseid lapse kõne arengu, psüühika, toimetuleku ja sotsiaalse kohanemise ning tulevikuväljavaadete vahel.

1.2. Erivajaduse määratlus ja varajase sekkumise tõhusus

Iga lapse individuaalsusega arvestamine ja varane sekkumine arenguhäire korral aitab probleemide süvenemist ennetada ja eelkoolialiste laste hilisemat toimetulekut parandada.

Erivajadustega lapsed ja nende arenguvõimalused on kogu maailmas üha aktuaalsem teema. Statistika näitab, et kõne- ja keelepuudega laste arv kasvab märgatavalt ning järjest rohkem avalduvad selle mõjud laste puudlikus koolivalmiduses (Nussipzhanova *et al.*, 2018, lk 2572). Sotsiaalkindlustusameti materjalide ja Statistikaameti andmebaaside põhjal on analüütik Mari Kreitzberg (2018) koostanud ja avaldanud järgmise info:

Perioodil 2009–2018 on puudega laste osatähtsus puuetega inimeste seas suurenenud 44% ja samaealises rahvastikus 83%. [---] Keele- ja kõnepuudega laste arv kasvas vaadeldaval perioodil 8,58 korda. Siin on tegemist ennekõike eelkooli- või algkoolialiste lastega. Liitpuudega laste arv kasvas enam kui kolm korda (3,37 korda). (lk 1–2)

Häidkind ja Kuusik (2009, lk 23–24) täheldavad, et lapse erivajadust tuleb pidada arenguliseks erivajaduseks, kui see ilmneb enne kooliminekut, ning hariduslikuks

erivajaduseks, kui see ilmneb alles koolieas. Oluline on lapse eripära võimalikult vara märgata ja probleem adekvaatselt sõnastada. Seda saab teha üksnes lapse arengu põhjaliku tundmaõppimise järel, seejuures tuleb arvestada konkreetset kasvukeskkonda. Tuleb töötada välja lapse arengut toetav plaan ja see ellu viia ning perioodiliselt tegevuste efektiivsust hinnata. Eestis töötavatel spetsialistidel on laste kõne arengu hindamiseks olemas standardiseeritud originaaltestid ja logopeedidel kasutada instrumentaalsed hindamismeetodid kõneravi tarbeks. Tänu nendele töövahenditele on hindamine kui üks tähtis osa logopeedi tööst muutunud oluliselt tõhusamaks ja objektiivsemaks. (Padrik, 2017, lk 259)

Kõik lapsed on erinevad ja vajavad seega arenguks oma eripärast lähtuvaid tingimusi: individuaalset lähenemist, keskkonna kohandamist jne. Erivajaduse määratlus Kõrgesaare järgi (viidatud Häidkind ja Kuusik, 2009, lk 23 vahendusel):

Kõrgesaar (2002) kirjutab, et hariduslikke erivajadusi ei saa määratleda lahus konkreetse kasvukeskkonna nõuetest ja ressursidest, arvestada tuleb kahte asjaolu: 1) mil määral erinevad üksteisest ühes rühmas õppijad, või laiemalt, õpikeskkonda jagavad indiviidid, 2) missugused on keskkonna võimalused (ressursid) arvestada õppijate erisusi.

Kõrgesaar (2013, lk 59) nendib, et vaesus koos kultuurinõrga kasvukeskkonnaga, ebaadekvaatne ja/või vähetoimiv õpe, kasvatus ning sünnipärased või omandatud kõrvalekalded arengus ning õppekeelest erinev kodune keel koos eripärase kultuuritaustaga on hariduslikku erivajadust põhjustavad tegurid. Kliiniliste logopeedide sõnul halveneb laste kõne kvaliteet järjepidevalt. Põhjuseks võivad olla näiteks rohke tahvelarvuti ja mobiiltelefoni kasutamine ning vanemate ja laste otsese suhtluse vähenemine. Lisaks veedavad lapsed üha rohkem aega passiivsete mängudega, mis ei nõua kõne kasutamist, ja seetõttu ei arene ka nende suhtlemisoskus (Vašíková & Žáková, 2017, lk 70). Tänapäeval on lastel siiski vaja kasutada arvutit ning teisi elektroonikaseadmeid, kuna nende kaudu omandatakse samuti olulisi teadmisi, ent seda tuleb teha eesmärgipäraselt ja teadlikult. Selle kõrval on oluline jälgida, et laste päeva jaguks piisavalt ka teisi arengut soodustavaid ja toetavaid tegevusi (nt õues viibimine, teistega koos mängimine, raamatute lugemine). Erinevad võimalused ja valikuvabadus pakuvad lastele avastamis- ja õppimise rõõmu ning on osa arendavast lapsepõlvest (Gray,

2018, lk 194). Ilmselt pole inimese elus peale lapsepõlve ühtegi teist perioodi, mis sisaldaks nii palju õppimist kui esimesed aastad tema elus. Paljud lapsed vajavad aga oma suhtluse, identiteedi ja loovuse arendamiseks tuge ning rõhk peaks olema suulise keele kogemusel, mis aitavad lastel õppida ja mõista kõne- ja kirjakeele suhet. (Brodin & Renblad, 2019, lk 2)

Kõige enam mõjutab lapse käitumist tõenäoliselt pere. Kasvatusmeetodid, peresisene õhkkond, vanemate omavahelised suhted ning vanemate ja lapse vahelised suhted, lapse vajaduste rahuldamise määr ja meetodid, perekonna kõlbelised väärtused ja sotsiaalsed sidemed – kõik see mõjutab lapse käitumist. Perekond on lapse isiksuse sotsialiseerumise ja arengu institutsioon. Harmooniline pereskeskkond pole mitte ainult elu alus, vaid võib positiivselt mõjutada ka inimese tulevikku. Perekond on enamikul juhtudel lapse jaoks kooseksisteerimise esimene mudel, mis kujundab tema üldist arengut ja mõjutab eluviisi (Oberuč & Zapletal, 2017, lk 111–112). Kuna perel on oluline mõju lapse kõne arengule alates tema sünnist, siis on oluline, et pere pööraks erilist tähelepanu õiget kõnet stimuleeriva keskkonna loomisele, sest rääkima õppimine toimub sotsiaalses võrgustikus. (Vašíková & Žáková, 2017, lk 71)

Koos lapsega raamatute lugemist (ettelugemine) ning sealt piltide vaatamist peetakse üheks kõige mõjusamaks viisiks edendada lapse kirjaliku kõne eeloskusi enne kooli algust (Tompkins, Bengochea, Nicol, & Justice, 2017, lk 397). Raamatud pakuvad lastele rikkalikke keelekogemusi ja palju uut sõnavara. Koos lapsega raamatu lugemine arendab tema meeli ning kõnetaju ja -loomet (Tompkins *et al.*, 2017, lk 397–398). Ettelugemise kaudu arendatakse lapses abstraktset ja kriitilist mõtlemist. Oluline on koos lapsega loetud lugusid kommenteerida ja neid talle arusaadavas vormis ümber jutustada. Regulaarne ettelugemine ja teksti mõistmisele kaasaaitamine mõjutavad lapse kõne arengut positiivses suunas. (Vašíková & Žáková, 2017, lk 72–73)

Lugema õppimine põhineb suulisel keeleoskusel, mille koolieelikud omandavad tavaliselt lasteaias veedetud aastate jooksul ja oskus lugeda tagab lastele hea ettevalmistuse kooliks. Huvitava seisukoha lugema õppimise kohta on välja toonud Nikolić & Milenković (2019, lk 1–2). Nad leiavad, et kuigi lugema õpetamine on üks formaalse hariduse alguses seatud kõige olulisematest ülesannetest ning lugemisoskusel

on suur tähtsus teadmiste, oskuste ja pädevuste omandamise protsessis kogu elu jooksul, pole lastel enne kooli algust vaja ilmtingimata lugema õppida. Koolieelsel ajal on palju olulisem arendada lugemise eelsoosi, mis aitavad lapse edasist kirjaoskust kujundada, st keskenduda näiteks tähtede tundmaõppimisele.

Lyster, Lervåg ja Hulme (2016) tehtud laiapõhjalisest uuringust selgub, et sõnavormide moodustamise oskus hakkab kujunema umbes 2-aastaselt ja kestab kuni 5-aastaseks saamiseni, see on periood kui lugemisoskus hakkab keeleoskust mõjutama. Ka oskusel mõista seoseid kõne- ja kirjakeele vahel on laste kirjaoskuse omandamisele pikaajaline positiivne mõju. Morgan jt (2017, lk 200–203) uuring kinnitab, et neljas eluaasta on õige aeg, mil kõne- ja keelehäiretega lapse peaks kindlasti suunama probleemiga tegelevate spetsialistide juurde. Kõne arengu mahajäämuse hindamisel on oluline teha vahet, kas tegu on iseseisva kõnearenguhäirega või kaasneb see muu arengu peetusega. 2–4-aastaste laste puhul, kelle kõnes ei ole veel lihtsamaid lauseid, on raske välja selgitada probleemi tõest põhjust (Padrik, viidatud Padrik, Hallap, & Raudik, 2016, lk 31 vahendusel). Samas on kindlaid tõendeid selle kohta, et varajane sekkumine võimaldab saavutada paremaid tulemusi kõne- ja keelearenguhäirega laste üldises arengus, sest kõneprobleemidega laste madalam sotsiaalne omaksvõtt võib põhjustada nende eemalejäämist ühisest mängu- ja sporditegevusest eakaaslastega, mis omakorda pärsib nende laste motoorset arengut. Arenguprobleemide õigeaegne tuvastamine ja hindamine parandab võimalusi kõige soodsam ravi määrata ning integreeritud töö-, kehalist ja logopeedilist lähenemisviisi rakendada. (Müürsepp *et al.*, lk 131–132)

Hariduslike erivajadustega õpilaste õpetamine eeldab koostööd paljude asjatundjate ja lastevanemate vahel. Hariduses on vähe valdkondi, mis nõuavad sama palju meeskonnatööd. Eriti tuntav on see kaasava hariduse puhul, kus ideaalis teevad tavalised õpetajad koostööd eripedagoogide, abiõpetajate, tugiteenuste spetsialistide, hariduspsühholoogide, terapeutide ja teiste spetsialistidega ning ühiskondlike asutuste, näiteks hoolekandetasutuste, politsei ja advokatuuri esindajatega ning muidugi lapsevanematega (Mitchell, 2016, lk 26). Ebaõnnestunud kaasamise korral jäävad hariduslike erivajadustega lapsed ilma vajalikust õpetusest. Seega on just varajane probleemidega tegelemine lasteaias ja algklassides oluline, sest võimaldab ennetada haridustee katkemist noorukieas. (Karlep, 2015, lk 40–41)

Tõenduspõhised tulemused kinnitavad, et varajase lapseea arengu perioodil toetavate tingimuste loomise ja kohaldamise majanduslikud kulud on oluliselt väiksemad kui alternatiivsed kulutused tulevikus, mis on seotud samalaadsete probleemide lahendamise ja hilisemas lapseeas või noorukieas. (Adams & Tapia, 2013, lk 1075)

Erivajaduse varajane märkamine on õigeaegse sekkumise oluline ja vajalik eeldus, ent tõhusaks sekkumiseks tuleb leida ka tõhusad strateegiad.

1.3. Alushariduse roll lapse kõne arengu toetamisel

Lapsele keeleliste oskuste õpetamine ja õppimist toetava keskkonna kujundamine on täiskasvanute ülesanne. Edu tagab see, kui protsessi panustavad ühiselt nii lapsevanemad kui ka tugispetsialistid ning lasteaia personali ja lapsevanema koostöö põhineb vastastikusel vastutusel ja usaldusel.

Enamik lapsi alustavad oma haridusteel lasteaiaast, kus nende õpetamise ja kasvatamise eest vastutavad põhiliselt lasteaiaõpetajad, ühtlasi vastutavad nad ka selle eest, et lapse arendamisel lähtutakse tema individuaalsusest. Kuna üha enam erivajadusega lapsi käib tavalasteaegades, on kaasava hariduse põhimõtete rakendamine lasteaiaast toonud kaasa palju ootusi rühmaõpetajate pädevusele. See muutus alushariduse omandamises on suurendanud tunduvalt lasteaegade vajadust kvalifitseeritud tugispetsialistide, eriti eripedagoogide, logopeedide ja tugiõpetajate järele. (Mets & Viia, 2018, lk 7)

Kohustuslikule põhiharidusele eelnevat organiseeritud teadmiste omandamist lasteaiaast või eelkoolis nimetatakse alushariduseks. Alushariduse omandamine toimub valdavalt vanuses 3–6 eluaastat, see on ka institutsionaalse alushariduse levinuim vanuserühm ning alusharidustöötajatele kehtivad seaduses määratletud kvalifikatsiooninõuded (Veisson & Mikser, 2013, lk 36–37). Üks alushariduse andmise eesmärke on väikelaste kõne arendamine ja nende igakülgne ettevalmistamine kooliks. (Tammemäe, 2009, lk 114)

Haridus- ja teadusministeerium (2017): alushariduse pakkumisel on põhieesmärk toetada lapsevanemaid, pakkuda neile lapse kasvatamisel ja arendamisel tuge ning luua tingimused lapse individuaalseks arenguks. Kohalik omavalitsus loob koolieelses eas lastele võimalused alushariduse omandamiseks ja lasteasutused lähtuvad laste arengu toetamisel koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast. Koolieelse lasteasutuse seaduse

(1999) § 14 kohustab kohalikku omavalitsust (KOV) looma keha-, kõne-, meele- ning vaimupuuetega ja teistele erihooldust vajavatele lastele võimalused ealiseks arenemiseks ja kasvamiseks elukohajärgses lasteasutuses. Alushariduse omandamise eas peab koolieelsetes lasteasutustes käivatele lastele olema tagatud logopeediline ja eripedagoogiline tugi, mille osutamisel lähtutakse lapse erivajaduse olemusest.

Akadeemiline mõõde hõlmab tavaliselt suulist keelt, kirjaoskust ja matemaatilisi oskusi, seevastu mitteakadeemiline mõõde hõlmab pädevusi, mis puudutavad laste sotsiaalseid, emotsionaalseid ja käitumisoskusi ning tähelepanu. Sotsiaalseid oskusi kasutavad lapsed kaaslastega suhtlemiseks ja sõprussuhete loomiseks. Emotsionaalsed ja käitumisoskused peegeldavad laste võimet juhtida oma emotsioone ja käitumist nii sisemiselt kui ka väliselt. Kehva kõne- ja kirjaoskusega lastel ei ilmne lugemisraskused mitte ainult algklassides, vaid ka noorukieas. Kõneprobleemidega lastel ilmneb teiste lastega võrreldes mahajäämust ka sotsiaalses ja emotsionaalses arengus ning käitumispädevustes. (Vašíková & Žáková, 2017, lk 69–70)

Koolieelne lasteasutus ehk lasteaed on lastele hoidu ja alushariduse omandamist võimaldav õppeasutus (Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999, § 1). Lasteaia tegevus on reguleeritud koolieelse lasteasutuse seadusega (1999) ning õppe- ja kasvatustegevuse aluseks on koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008, § 1, § 2). Lasteaia tegevused toetavad lapse üldoskuste (enesekohased, sotsiaalsed, mängu- ja õpioskused) kujunemist ning arengut õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnas. Tulenevalt koolieelse lasteasutuste seadusest peavad lasteasutuse personali koosseisu kuuluma logopeed ja eripedagoog juhul, kui (Koolieelse lasteasutuse personali miinimumkoosseis, 2015, § 4):

- (1) lasteasutuses, kus on tasandusrühmi, luuakse üks logopeedi ametikoht rühma kohta;
- (2) lasteasutuses, kus on kehapuudega laste rühmi, luuakse üks logopeedi ametikoht kümne kõneravi vajava kehapuudega lapse kohta;
- (3) lasteasutuses, kus on meelepuudega laste rühmi, luuakse üks eripedagoogi ametikoht rühma kohta;
- (4) lasteasutuses, kus on arendusrühmi ja/või liitpuudega laste rühmi, luuakse 0,5 eripedagoogi ja 0,2 logopeedi ametikohta rühma kohta;

(5) lasteasutuse laste üldteenindamiseks luuakse üks logopeedi ametikoht iga 30 kõneravi vajava lapse kohta.

Eestis on varajane sekkumine üks oluline osa toimivast alusharidusest, selle perioodi jooksul valmistatakse last ette kooliminekus, sekkumine lõpeb lapse kooliminekuga. (Häidkind & Kuusik, 2009, lk 27). Alushariduse põhiülesandeks kõneprobleemide esmase ennetuse korral üheks oluliseks osaks lasteaedade rühmaõpetajate ja tugispetsialistide valdkonnapõhiste teadlikkuse tõstmine (Vašíková & Žáková, 2017, lk 71). Pedagoogil on kohustus ja võimalus lasteaias erivajadusi märgata ja sekkuda ning oma võimaluste ja oskuste piires vajalikku abi pakkuda. Kui esmane sekkumine ei anna soovitud tulemust, otsitakse abi teistelt spetsialistidelt, nende abiga on võimalik pöörduda asjatundjatest nõustajate poole. (Kõrgesaar, 2013, lk 59–63)

Tugispetsialisti roll haridusasutuses ei seisne aga ainult probleemide märkamises, vaid ka nende heal tasemel lahendamises. Seega tuleb lasteaedade juhtkonnal pidevalt tegelda tugispetsialistide kvalifikatsiooniga: see tagab kvaliteetsemad tugiteenused ning põhjusi laps mujale abi saama suunata on oluliselt vähem (Kolnes & Konstabel, 2018, lk 3). Üldiselt on kõne arengu hilistus väikelastel esinev probleem ja mõned kergemate kõnehäiretega lapsed jõuavad aja jooksul kaaslastele järele. Seevastu raskemate kõne- ja keelearenguhäiretega laste hariduslik edasijõudmine on halb isegi intensiivse sekkumise korral. (Zengin-Akkuş, Çelen-Yoldaş, Kurtipek, & Özmert, 2018, lk 165)

Lasteaed on arengukeskkond, mis loob lapsele hariduslikud võimalused, omandamiseks oskused sujuvaks üleminekuks põhiharidussüsteemi. Lasteaias pakutav alusharidus peaks toetama lapse mootorset, kognitiivset ja psühhosotsiaalset arengut, aga samamoodi keeleliste oskuste kujunemist. Nooremate kui kolmeaastaste laste puhul on olulisem sotsiaalsete, üldiste mängu- ja õpioskuste arendamine, kuid alates kolmeaastastest lastest peab olema loodud head võimalused alushariduse omandamiseks. Eestis võimaldatakse alusharidust riikliku õppekava alusel alates esimesest eluaastast kuni kooliminekeani (Veisson & Mikser, 2019, lk 38). Lasteaias annab lapse arengule hinnangu tema rühmaõpetaja koostöös teiste lasteaias töötavate spetsialistidega (nt logopeed, eripedagoog, liikumis- ja muusikaõpetaja, psühholoog, tervishoiutöötaja, HEV koordinaator). Metoodika, mida kasutatakse, hõlmab lapse arengu regulaarset jälgimist

temale loomulikus keskkonnas, läbi vaatluse, tegevuse ja vestluse ning päädib arenguvestlusega koos lastevanematega. (Veisson & Nugin, 2009, lk 15–16)

Lasteaedade pedagoogide ja tugispetsialistide õlgadel lasub suur vastutus ja ülesanne: lapsi tuleb ette valmistada kooliminekuks ning ka toimetulekuks edaspidises elus. Probleemse arenguga lapsed vajavad läbimõeldud ja pikaajalist õpetamist. Probleemide varajane märkamine ja vajalike tugiteenuste pakkumine võimaldab tagada lastele paremad sotsiaalsed oskused tulevikuks. Mahajäämus vaimses arengus ei võimalda lastel ilma spetsialisti sekkumiseta sotsiaalseid oskusi omandada, sest laste huvi ümbritseva vastu on väike, mistõttu omakorda kannatab kõne areng. Seepärast on erivajadusega laste õpetamisel ja kasvatamisel eriline roll just tegevustel, mis toetavad tunnetustegevuse (taju, mälu, mõtlemine jne) arengut. (Strebeleva, 2010, lk 6)

Lasteaia logopeedid ja rühmaõpetajad pole ainsad inimesed, kes saavad lapse kõne loomulikku arengut mõjutada, eriti olulised on lapsevanemad, samuti vanavanemad ja kõik teised last ümbritsevad inimesed, kellega laps kõige sagedamini kokku puutub (Vašíková & Žáková, 2017, lk 69). Laps omandab keele kasvukeskkonnas suheldes. Esmase keelelise sisendi saab laps kodust, nii oma vanematelt kui ka teistelt lähedastelt. Lapse kõne arengut mõjutab kõne, mida kasutab lapsevanem temaga suheldes, ent ka pereliikmete omavaheline suhtlus, samuti keelekeskkond väljaspool kodu ning telerist ja raadiost saadav keeleline sisend. Kõik see mõjutab lapse kõne arengut suuremal või vähemal määral, ent tema keeleliste valikute taga on kognitiivne ehk vaimse arengu küpsus. (Kõrgesaar & Kapanen, 2016, lk 125–126)

Logopeediline ennetustegevus on lasteaedade pedagoogide igapäevase töö osa, kus rühmaõpetaja saab kasutada logopeediliste ennetustegevuse mõlemat vormi – nii individuaalset kui ka rühmas tegutsemise vormi ja seda terve päeva jooksul. Näiteks ettelugemine, kus oluline on lastega lugusid arutada ja ümber jutustada lastele arusaadaval kujul. Sel moel arendab see kaudselt laste suhtlemisoskust ja jälgib nende kõne kvaliteeti ning soosib arengut (Vašíková & Žáková, 2017, lk 69). Kõneoskust ja -võimekust tuleks stimuleerida vastavalt laste vanusele, olles ettevaatlik kõne mõjutavatele teguritele (keskkond, liikumine, kuulmine või visuaalne tajut) ning kõneteraapia ennetustegevust tuleks käsitleda kogu koolieelsete laste haridusprogrammi

loomuliku osana. Varast sekkumist ja tegelemist kõnepuude korral tuleb käsitleda kui keerulist, mitmetahulist olukorda, kus vanemad on valmis võtma aktiivset rolli lapse kõneteraapia protsessis. Logopeedid saavad lapsevanemaid toetada kõne ravi varajase sekkumisega tegelemiseks, luues kahesuunalise usaldusliku suhte. (Melvin, Meyer, & Scarinci, 2019, lk 12)

Lapsele eakohase kõne arenguks vajaliku keskkonna kohandamine puudutab nii ruume ja õppevahendeid kui ka sotsiaalseid tegureid (Häidkind & Kuusik, 2009, lk 26). Keelelise arengu aluseks on bioloogilised eeldused, normaalselt arenenud närvisüsteem ning kahjustamata meeleorganid. Kuigi bioloogilisi tegureid muuta ei ole võimalik, on tähtis, et rääkima õppimiseks oleks kujundatud soodne keskkond. Õppimist soodustava keskkonna loomine tähendab muu hulgas õppijaga heade, toetavate suhete loomist ning tema individuaalsusega arvestamist, mis puudutab õppetöös kasutatavaid meetodeid (Martinson, 2010, lk 67). Õpetajate ja eripedagoogide peamine roll laste kõne arengu toetamisel on luua sobiv keelekeskkond (Hannell, 2017, lk 63). Lapsele sobiva õpistiili leidmine ja selle rakendamine aitab toetada tema tugevaid külgi ning seega mõjutada lapse võimalusi saavutada suuremat edu tulevikus. (Hudson, 2019, lk 12)

Lasteaia kollektiivi koosseisu peavad kuuluma nii logopeed, kelle ülesanne on toetada neid erivajadusega lapsi, kelle ainsaks probleemiks on mahajäämus kõne arengus, kui ka eripedagoog (Kutsekoda, 2019, lk 1). Eripedagoogi abi vajavad kõik ülejäänud erivajadustega lapsed, kelle kõne- ja keelehäired on seotud mahajäämusega teistes arenguvaldkondades, näiteks vaimse arengu mahajäämuse, aktiivsus- ja tähelepanuhäire, autismispektri häirega lapsed jne. Spetsialistide ülesanne on arendada laste tegevusoskusi, kognitiivseid protsesse ning sotsiaalseid oskusi ehk kõiki oskusi, millele lapse kõne areng toetub (Sotsiaalministeerium, 2016, lk 16–20). Kuigi lasteaias on logopeediline teraapia logopeedi töö ja lasteaiaõpetajad ei pea otseselt kõneteraapia vastu otsest huvi tundma, peaksid nad olema siiski teadlikumad, millised kõneprobleemid võivad lastel esineda ning kuidas need võivad nende õppimist ja üldist arengut mõjutada (Padrik, 2017, lk 262). Näiteks lapse puuduliku häälde parandamist vahetult igapäevaste tegevuste ajal õpetaja poolt tuleb käsitleda, kui esmast logopeedilist ennetustööd, ning seega on oluline õpetaja pädevus ja teadmised kõneravi kohta. (Vašíková, 2017, lk 127)

Erivajadustega laste õpetamine eeldab paljude inimeste, eelkõige spetsialistide ja lapsevanemate vahelist koostööd. Selleks on alusharidusasutus hea võimalus pakkuda kõne- ja keeleprobleemidega lastele õigeaegselt vajalikku kõneravi ning oskuslikku tuge lastevanematele, teha seda kõike koordineeritult, rakendades tööle terve tugispetsialistide võrgustiku.

Logopeedilist abi vajavate laste arv kasvab aastast aastasse, sellest tulenevalt kasvab logopeedide vajadus nii haridussüsteemis, kui ka lisaks tervishoius, näiteks taastusravis. Kõneprobleemidega tegelevate spetsialistide roll on samuti muutuste faasis, senisest rohkem peavad nad lisaks oma põhitöö kohustustele pakkuma tuge ka lasteaias töötavatele rühmaõpetajatele, et toetada neid laste abivajaduse õigeaegsel märkamisel ja sekkumiste planeerimisel, mida efektiivselt läbi viia rühmaruumis toimuvate tegevuste käigus. (Mets & Viia, 2018, lk 24)

Kuigi riigis on aastatega paranenud erivajadustega õpilaste märkamine ja seadusega ettenähtud tugispetsialistide süsteem peaks garanteerima erivajaduste lastele õigeaegse tugiteenuste saamise (Räis, Kallaste, & Sandre, 2016, lk 11), on praegusel ajal haridussüsteemis siiski probleeme erivajadustega lastele asjakohase teenuse pakkumisega. Abi toimimist pärsib eripedagoogiliste oskustega spetsialistide üleriigiline puudus ja töötavate spetsialistide suur ülekoormus. Seega on oluline selgitada, kas ja kuidas on eelnev kõneravi lapsele korraldatud ja hinnata, kuidas olemasolevat ressursi paremini kasutada, et mitte koormata haridus-, tervishoiu ja sotsiaalsüsteemi üle. (Mets & Viia, 2018, lk 92)

Eestis on puudus alushariduses töötavatest tugispetsialistidest, eriti aga laste kõneprobleemidega tegelevatest logopeedidest ja eripedagoogidest, kelle otseseks tööks on kõneravi lasteaias lastega. Haridussüsteem vajab juurde kõneprobleemidega tegelevaid spetsialiste, logopeede ja eripedagooge. Logopeede koolitatakse Eestis ainsana Tartu Ülikoolis, magistriõppes.

2. UURING VARAJASE KÕNEHÄIRE MÄRKAMISEST PÄRNU LINNA ALUSHARIDUSASUTUSTES

2.1. Pärnu linna lasteaedade tutvustus ja lasteaedade kõne arengut toetavad tegevuste eesmärgid

Pärnu linn on omavalitsusüksus Pärnu maakonnas, kus linna rahvaarv on orienteeruvalt 51730 inimest, pindala millel linn asub on 855,24 km². Pärnu Linnavalitsuse haldusalas on 14 munitsipaallasteaeda, nendest üks vene õppekeelega. Lisaks on linnas kaks eralasteaeda ja kolm eralastehoidu. Nendele neljateistkümnele lasteaiale lisanduvad osavaldades asuvad lasteaiad: Audru osavallas on üks munitsipaallasteaed, üks lasteaed-alkkool ja üks kool-lasteaed, Paikuse osavallas asub üks lasteaed ja Tõstamaa osavallas samuti üks lasteaed. (Pärnu linnavalitsus, *s.a.*) Eestis on lasteaiapidamine ja õppetöö osutamine reguleeritud riigi tasandil koolieelse lasteasutuse seadusega. Koolieelsed lasteasutused jagunevad liikide järgi, laste vanusest ja vajadustest lähtuvalt: lastesõim – lapsed vanuses kuni 3-aastat; lasteaed – lapsed vanuses kuni 7 aastat; erilasteaed – lapsed vanuses kuni 7-aastast, kellel on erivajadus; lasteaed-alkkool – koos lasteaiaga on ühendatud alkool. (Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999, § 5)

Lasteaiad tuleb igapäeva töös juhendada haridusseadusest, koolieelse lasteasutuse seadusest, kohaliku omavalitsuse korralduse seadusest ja ka kõigist teistest õigusaktidest ning muidugi lasteaiad oma põhimäärusest. Kõikide Pärnu linna lasteaedade kodulehtedelt ja arengukavadest 2017-2025 kogutud info põhjal on koostatud tabel (vt lisa 2), mis annab üldistava ülevaate Pärnu linna lasteaedade rühmade struktuurist ja hetkel lasteaias töötavatest tugispetsialistidest.

Seaduse määruses „Koolieelse lasteasutuse personali miinimumkoosseis“ on selgesõnaliselt sätestatud logopeedide arvuline vajadus lasteaedades. Pärnu linna lasteaedades 2019 seisuga oli kokku 11 erirühma, mis jagunesid järgnevalt: kaks

arendusrühma lasteaias Pillerpall, kuus tasandusrühma (neist 1 vene õ/keel) lasteaias Raeküla, Pöialpoiss, Tammsaare, Ülejõe, Kelluke ja üks meelepuudega ning kaks silmaravirühma lasteaias Mai (Virula & Kunto, 2019). Kõigis neis lasteaiarühmades peab olema loodud logopeedi ametikoht järgmistel kriteeriumitel: arendusrühmas ja/või liitpuudega laste rühmas 0,5 eripedagoogi ja 0,2 logopeedi ametikohta iga rühma kohta; üks logopeedi ametikoht iga tasandusrühma kohta; kehapuudega laste rühmas luuakse üks logopeedi ametikoht kümne kõneravi vajava kehapuudega lapse kohta ja meelepuudega laste rühm, kus luuakse üks eripedagoogi ametikoht iga rühma kohta. (Koolieelse lasteasutuse personali miinimumkoosseis, 2015, § 4)

Pärnu linna haridusvaldkonna arengukava 2013–2025 (2012, lk 5–6) toob välja ühe peamise eesmärgina, et piirkonna haridusvaldkonna poliitika esimeseks oluliseks prioriteediks on seatud iga lapse ja noore arengu toetamine erinevate võimaluste kaudu. Võimalused, mis tagavad õppekorralduses rohkem individuaalset juhendamist, seda lähtuvalt lapse erivajadustega arvestamisel, mis on ka aluseks õppetöös eduelamuse loomisel. Pärnu linna lasteaedade õppekavades kirjeldatakse õppetegevust lasteaias, kui mänguliselt lõimitud tegevust erinevate valdkondade vahel, sisaldades praktilisi tegevusi läbi mängu, eakaaslastega suhtlemise rolli, nende matkimise, üheskoos loomise, vaatlemise ning pideva katsetamise ja harjutamise kaudu. Aktiivsete tegevuste tulemusel toimuvad positiivsed muutused lapse teadmistes, sotsiaalsetes oskustes, hoiakutes ja nende vaheliste seoste loomises.

Lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid ja sisu on kavandatud üldoskustes järgmiselt (Pärnu Ülejõe Lasteaed, 2017, lk 6): sotsiaalsed-, enesekohased-, mängu-, õpi- ja tunnetusoskused ning mille valdkondadeks on: mina ja keskkond, keel ja kõne, matemaatika, kunst, muusika ja liikumine. Lasteaedade õppekavades on sõnastatud lasteaias kõne arenguks toetavatele tegevustele seatud eesmärgid (Pärnu linna lasteaedade kodulehed ja õppekavad): teostada järjepidevalt kõneuuringud ja selgitada välja kõik kõneravi vajavad lapsed; viia lastega regulaarselt läbi kõneravitegevusi; aidata lastel saavutada kõnes häälikute õiget hääldust, mis arendab lastel eneseväljendus- ja jutustamisoskust. Samuti nõustada lapsevanemaid ja anda rühmaõpetajatele juhiseid töötamiseks kõneravi vajavate lastega.

Oluliseks peetakse rakendada iga lapse suhtes individuaalset lähenemist, kaasata lastevanemaid protsessi, milles nemad on laste põhiliste harijate rollis ja anda neile regulaarselt vajalikku teavet lapse kõne arengu taseme kohta.

2.2. Uurimistöö metoodika ja valimi kirjeldus

Lõputöö põhineb lineaarse uurimisprotsessi mudelil (Õunapuu, 2014, lk 74). Empiirilise osa aluseks on kvantitatiivne uurimismeetod, kuna antud meetod tagab võimaluse käesoleva uurimuse kontekstist lähtuvalt kaasata olulisemalt suuremat valimit ja teha seda lühema aja jooksul ning aitab välistada küsimustele vastajate emotsionaalsusest tulenevad vastuseid (Rahman, 2016, lk 102). Kasutatakse elektroonilist anonüümset ankeetküsitlust, kus uuritavad inimesed vastavad etteantud küsimustele, esitatavad küsimused on nii kinnised küsimused, kui ka avatud ja poolavatud küsimused (Õunapuu, 2014, lk 162). Üksikute küsimuste puhul oli antud võimalus vastajale kirjutada ka endale sobiv vastus etteantud lahtrisse. Ankeetküsitluse küsimuste koostamisel lähtuti uurimuse eesmärgist, teoreetilistest seisukohtadest, tuginedes teooriale ja seadusandlusele mis reguleerib valdkonda (vt lisa 3). Lasteaedadele edastatud küsimustikus on kokku 36 küsimust, mis hõlmab endas lisaks antud tööle ka teise kaastudengi (Grete Mägi) uurimistöö küsimusi. Selle tingis asjaolu, et mõlema lõputöö valimi moodustasid Pärnu linna lasteaedade personal, ent käesolevas lõputöös kasutatud küsimused on lisatud töö lõppu (vt lisa 4).

Uuring viidi läbi järgmiste etappidena:

- küsimuste koostamine tuginedes teooriale ja seadusandlusele;
- pöördumine Pärnu linna alushariduse peaspetsialisti poole, kinnituse saamiseks küsitluse läbiviimiseks;
- küsimustiku edastamine lasteaedade kontaktmeilidele;
- kogutud andmete töötlemine, analüüs ja tõlgendamine;
- ettepanekute ning kokkuvõtete tegemine.

Valim on eesmärgipärane ja selle moodustab kõikide Pärnu linna hallatavate lasteaedade hariduslik personal, kuhu kuuluvad lasteaia direktorid, õppealajuhatajad, alushariduse pedagoogid/õpetajad, tugispetsialistid: logopeedid, eripedagoogid ja tugiõpetajad, tegemist on eesmärgist lähtuva valimiga (Õunapuu, 2014, lk 143). Pärnu Linna hallatavas

14 lasteaia on kokku ligikaudu 117 rühma, milles töötab kokku hinnanguliselt 265 õpetajat, lisaks tugispetsialistid ning direktorid ja õppealajuhatajad, siis võiks arvuliselt jääda ankeedi täitjate hulk eeldatavalt vähemalt 250 kuni 300 vastanu vahele, et saada statistiliselt parim ülevaade. Andmekogumismeetodiks on küsitlusankeet, mis koostati küsitluskeskkonnas *LimeSurvey*, ning saadetakse Pärnu linna lasteaedade direktorite meilidele (kontaktmeil leitav lasteaedade kodulehelt) palvega edastada küsitluse link lasteaia töötavate spetsialistide meilidele. Kogutud andmed reastatakse, kasutades tabelitöötlusprogrammi Excel, esitatakse graafiliste diagrammide ja tabelitena, tehakse järeldav statistiline analüüs, mis võimaldab andmete töötlemise põhjal analüüsida tulemusi ja teha järeldusi. (Õunapuu, 2014, lk 184)

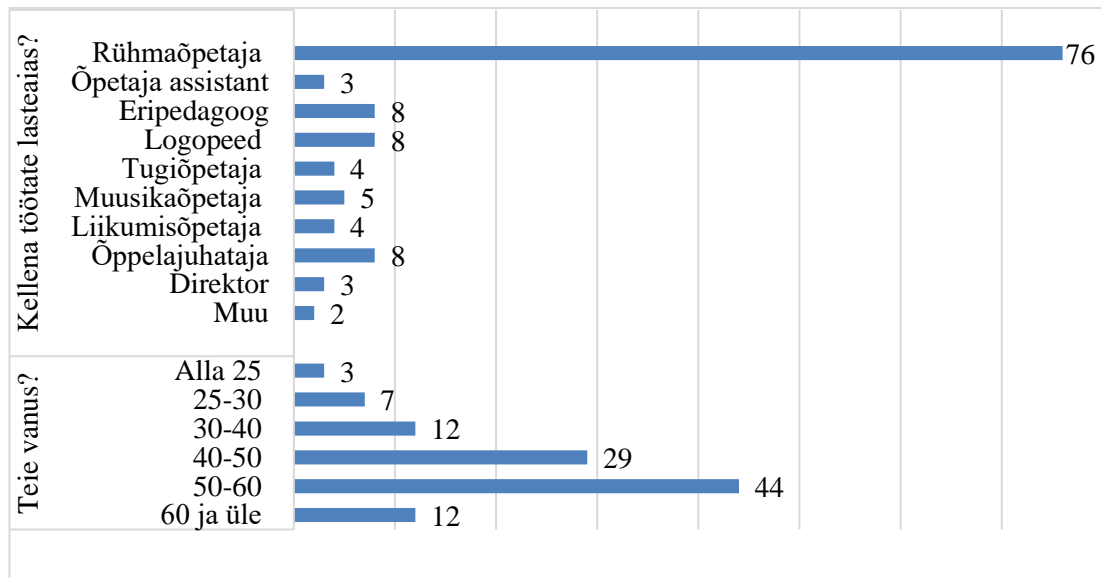
Andmete kogumine viidi läbi ajavahemikus 19.03.2020–13.04.2020. Esimese kahe nädala jooksul laekus kolmandik eeldavatest vastustest, seejärel saadeti asutustele uus kiri palvega ankeedile vastata, kahe nädala pärast so 06.04.2020 oli lõplikult täitnud ja esitanud ankeete vaid 103 inimese poolt. Uus pöördumine lasteaedade direktoritele, palvega veelkord edastada spetsialistidele küsimustik, saadeti viimase nädala jooksul ennem planeeritud küsitluse lõppu. Pöördumises rõhutati palvet eriti neile lasteaednikele, kes olid küsimustiku täitmise jätnud mingil põhjusel pooleli. Lõpuks kogunes 108 täidetud ankeeti ja nende ankeetide tulemustele tuginedes koostati käesoleva uuringu teemast ülevaade ja analüüs.

2.3. Uurimistöö tulemused ja analüüs

2.3.1. Ülevaade lasteaedade spetsialistidest

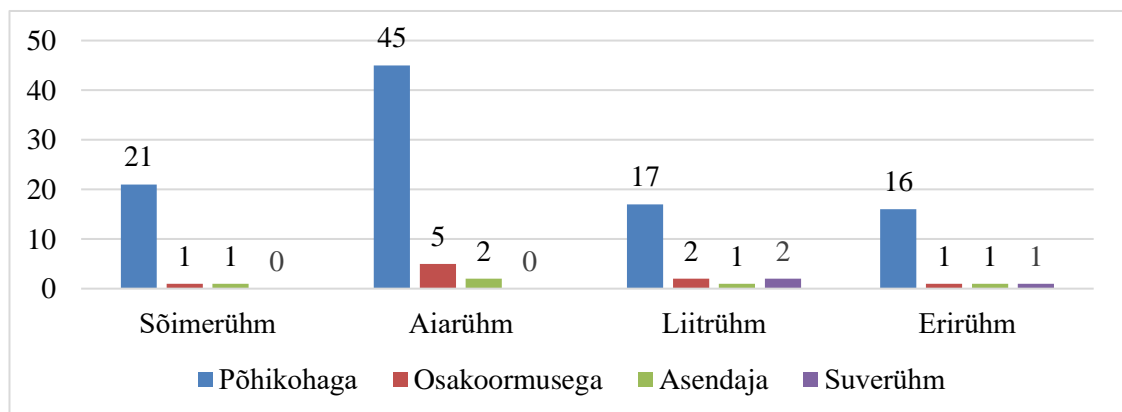
Käesoleva uuringus osalesid 108 Pärnu linna lasteaedades töötavat pedagoogi ja tugispetsialisti, alljärgnev joonis 1 annab ülevaate ankeedile vastanud lasteaednike jaotusest ametikohtade ja vanuse lõikes. Enim osales küsitluses rühmaõpetajaid, mis oli ka ootuspärane, kuna lasteaedades töötavatest spetsialistidest moodustavad rühmaõpetajad suurima osakaalu personalist. Eestis tehtud üldine statistiline analüüs näitab, et haridustöötajate keskmine vanus on kaldu vanemaealiste spetsialistide poole (Mets & Viia, 2018, lk 17). Seda trendi näeb ka allpool oleva joonis 1 näitel, kus kõige rohkem küsimustikule vastanuid on 40–60a vanused. Seega saame nende andmete tuginedes teha järelduse, et Pärnu linna lasteaedadel tuleb tegeleda tulevikus oluliselt

suuremal määral töötajaskonna värbamise probleemidega, et pakkuda järjepidevalt tugevat alusharidust. See on tingitud kahest asjaolust, esiteks ei paku praegune tööturg tugispetsialistide vähesuse probleemile endiselt head lahendit ja teiseks, lasteaednike keskmine vanus tase on kõrge ja kasvab aasta-aastalt ning seega suurendab tulevikus vajadust personali küsimustega tegelemiseks.



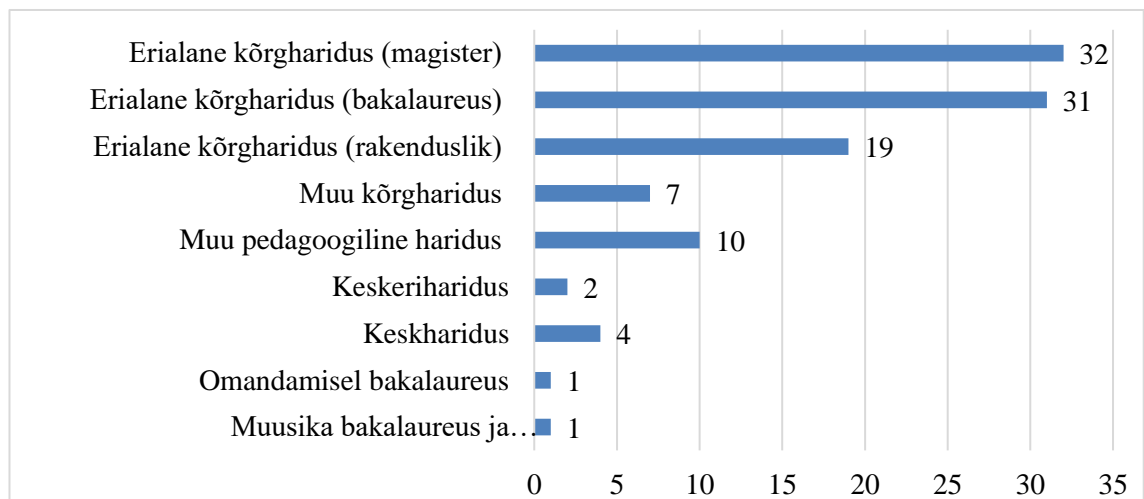
Joonis 1. Ülevaade uuringus osalenud spetsialistidest eriala ja vanuse lõikes

Joonis 2 statistika põhjal on näha, et suuremas osas töötavad lasteaedades spetsialistid põhikohaga ja seda lasteaia kõikides rühmaliikides. Osalise koormusega töötamine ei ole lasteaednike hulgas levinud.



Joonis 2. Lasteaiarühm, kus uuringus osalenud spetsialistid töötavad

Kvaliteetse abi tagamise esimene tingimus on piisav hulk kvalifitseeritud tööjõudu, Pärnu linna lasteaedades töötavate spetsialistide haridustase (vt joonis 3.) on vastavuses väikelaste alushariduse professionaalsuse nõuete tingimustele. Kvalifikatsioon jaguneb bakalaureuse ja magistrikraadiga alushariduse spetsialistide vahel võrdselt, tunduvalt vähem on muu haridusega töötajaid.

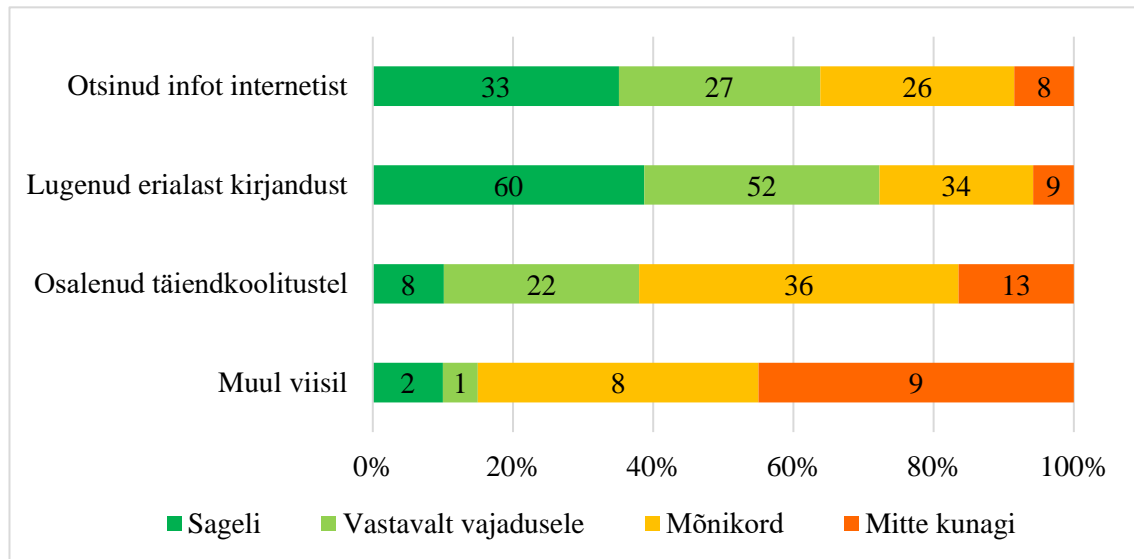


Joonis 3. Pärnu linna lasteaedade spetsialistide haridustaseme ülevaade

Samuti selgub uuringu tulemustest, et viimase kolme aasta jooksul on erialasel koolitusel osalenud 99 vastanutest (so 91,7 %) ja vaid üheksa spetsialisti (so 8,3%) vastas, et ei ole koolitustel osalenud. Seega, need tulemused näitavad, et paljud lasteaedades töötavad spetsialistid peavad erialaste kompetentside arendamist oma töös oluliseks, kasutades täienduskoolituse võimalusi erialaste oskuste lihvimiseks. Joonis 4 näitab, et erialase kirjanduse lugemine on üks sagedasem moodus spetsialistide seas ennast ametialaselt täiendada. Erialase lektüüri lugemine laiendab silmaringi, pakub häid ja arendavaid uudseid ideid. Teiseks üsna laialt levinud mooduseks on otsida vajadusel metoodilisi materjale ka internetist.

Vastuse variandile „Muul viisil“ oli küsimustiku täitjatel võimalus lisada juurde omapoolne kommentaar, kuidas otsitakse infot arenguliste erivajaduste ja eripedagoogikas rakendatavate meetodite kohta. Antud küsimusele vastates oli lisatud järgnevaid kommentaare: vestlused ja arutelud kolleegidega, kel jagada häid kogemusi oma praktikast; koostöö teiste erivajadustega töötavate inimestega; osalemine

nõupidamistel koos spetsialistidega; külastanud ja vaadelnud erirühma tegevusi; viinud läbi vestlusi vanematega, jne.



Joonis 4. Võimalused, kuidas spetsialistid otsivad teavet arenguliste erivajaduste ja eripedagoogikas rakendatavate meetodite kohta

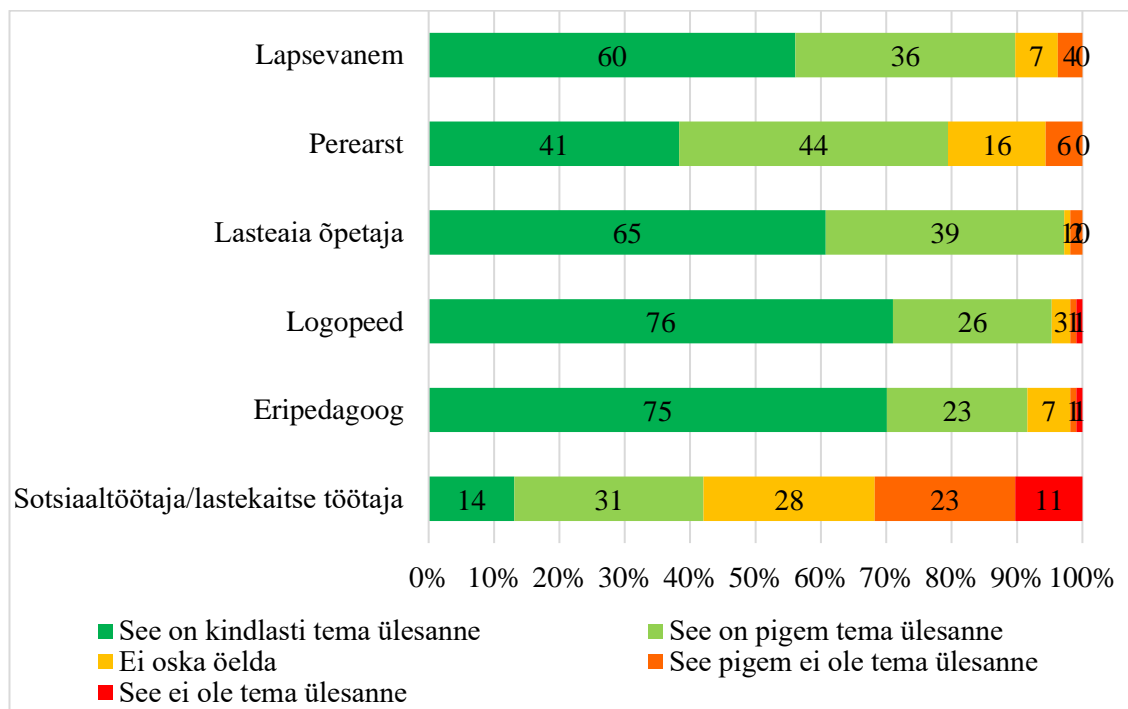
Suures logopeedide ja eripedagoogide puuduses peaks omavalitsus oma ressursidega koolitama spetsialiste. Näiteks juhatajad küsivad oma maja õpetajatelt, kes oleks huvitatud minema ennast selles valdkonnas täiendama. See aitaks lahendada pool murest. Ka mina ise läheksin õppima kuid just puudub vaba raha. Uuris ja suhtlesin Tartu Ülikooliga kuid kõik jäi raha pärast soiku. Summa on suuuur!(ID16)

Uuringust selgus, et pedagoogid on valmis oma ametialaste oskuste osas täiend- ja ümberõppeks, kui tööandja neile koolituskulude katmise osas abikäe ulatab.

2.3.2. Varajase märkamise ja sekkumise korraldus lasteaias

Lasteaial on haridussüsteemi algülina tähtis koht, kus varajane märkamine ja õigeaegse abi pakkumine on olulisel kohal. Pärnu linna lasteaedade sotsiaalpedagoog rõhutab, et hetkel on järjest suuremaks mureks laste kõne ja keele üldine areng. Tänapäeval lapsed viibivad üha rohkem aega nutiseadmete seltsis, mis on samuti üheks oluliseks teguriks kõneprobleemide korral ning tulenevalt sellest, kasvab kõnehäiretega laste hulk. Pärnu

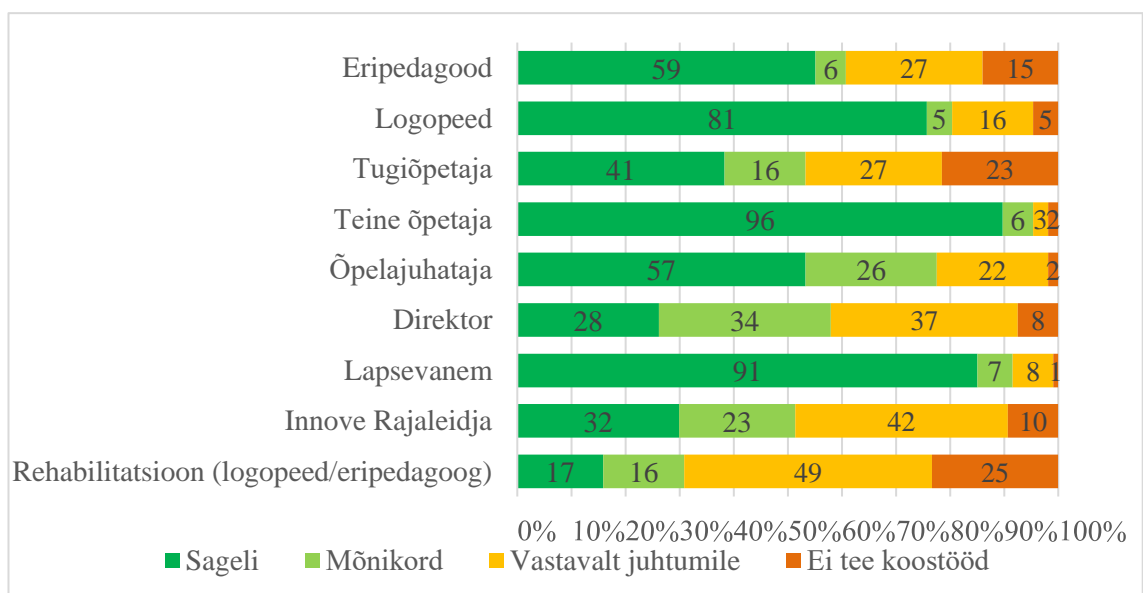
linna lasteaia spetsialistide hinnangul peab lapse erivajaduse esmane märkamine olema lasteaias töötava kõne arenguga tegeleva spetsialisti (vt joonis 5), kelleks on logopeed, eripedagoog, rühma- ja tugiõpetaja, otsene ülesanne. Nendel tugispetsialistidel on selleks tööks vajalikud teadmised ja hindamisvahendid olemas. Vähe tähtis pole ka asjaolu, et laps viibib suurema osa oma aktiivsest päevast nende hoole all. Uuringus osalenud spetsialistide hinnangul on ka lapsevanematel selles protsessis võrdselt nendega oluline roll täita, kuid mitte alati pole lapsevanematel selleks vajalikke oskusi ega teadmisi ning sageli eiratakse ka probleemi ennast.



Joonis 5. Lapse erivajaduse (kõne areng) esmane märkaja

Rühmaõpetajad ja tugispetsialistid teevad tihedat omavahelist koostööd erivajadusega lapse arengu hindamisel ja toetamisel (vt joonis 6). Koostöös vahetatakse informatsiooni üldistest lapse edusammudest ja selgunud probleemidest ning muredest. Üheskoos koostatakse lapsele individuaalne arenduskava, sest lapse arengu hindamine lasteaias on meeskonnatöö. Hindamise protsessi on kaasatud reeglina kõik spetsialistid, kes lasteaias töötavad, alates direktorist, kuid kindlasti ka lapsevanemad on kaasatud. Olukorras, kus lasteaias puudub tugispetsialist, jääb lapse arengu hindamistöö rühmaõpetaja ja lapsevanema koostöökse. Sellesse protsessi on kaasatud ka liikumis- ja ujumisõpetajad. Enamasti toimub arenguhindamine erinevate õppetegevuste ja vaatluste ning vestluste

kaudu. Kasutusel on palju erinevaid mooduseid, näiteks lisaks lapsearengu jälgimise tabelile (eeldatavate ealiste oskuste loetelu), viib õppealajuhataja koolieelikutega läbi planeeritult joonistamise grupiteste ja individuaalseid vestlusi, seda laste üldise rahulolu küsitlusena. Veel kogutakse alates kolmandast eluaastast laste jutustamisi (kõne arengu jälgimiseks), mõnel aastal on kasutatud ka arengumänge. Kuid samas toodi välja ühe hindamis iseärasus arendusrühmas, seal lasteaednike sõnul tavapäraseid norme töös alati eesmärgiks võtta ei saa, pigem lähtutakse lapse individuaalsest tasemest, tema võimetest ja üldisest suutlikkusest. Vanemate laste rühmas on juba aastaid toimunud hindamine spetsiaalse arengumängu kaudu, mida ka lapsevanemad näevad. Osades lasteaedades kaasatakse lapsevanem hindamisprotsessi alles siis, kui see on juba põhilises ulatuses tehtud. Lapsevanematele edastatakse vaid tulemused ja tehakse edasist koostööd järgneva arenguetapi toetamiseks. Kõige enam on kasutusel vaatlus meetod, kuid uue vahendina kasutatakse laste veebipõhiseid nn arengumappe. Seal on näha laps igapäevategevuses, kuulda tema kõnet ja näha igapäevast käitumist, sest lapse mänguliste tegevuste ja eakaaslastega suhete jälgimine annab korrektse võimaluse saada ülevaadet lapse arengust.



Joonis 6. Koostöö osapooled erivajadusega lapse kõne arengu toetamisel

Koostöös lastevanematega esinevad ka mõningad probleemid, mitte alati ei kattu arusaam erinevate osapoolte vahel, sagedasemad ettetulevad põhjused on lasteaednike endi sõnul järgmised:

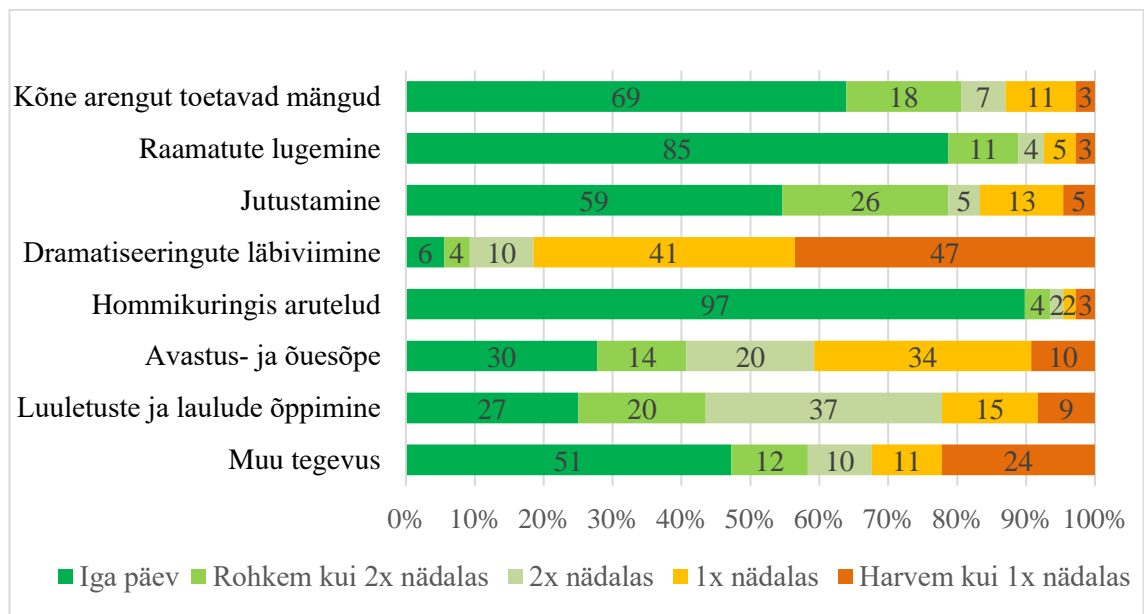
ID60: „Aga vanemad lihtsalt ei oska, neil puuduvad selle teema kohta teadmised.“

ID87: „Üks takistus tekitab ka teist. Nagu kui vanem eitab probleemi, siis ei tee ka koostööd ja arvatavasti on teadmatus ja liiga hõivatud.“

ID126: „Lapsevanem eitab tihti probleemi pigem hirmust teadasaamise ees, mitte sellepärast, et ta ei tahaks koostööd teha.“

Üheks lahenduseks saab olla õpetajate, kui spetsialistide, kaasamisoskuse võimalik parendamine. Kindlasti aitab lapsevanemate teadlikust tõsta õpetaja ja terapeudi poolt sagedasem ning põhjalikum tagasiside edastamine lasteaias tehtavatest tegevustest lapsega.

Joonis 7 annab ülevaate kõnearengut toetavatest tegevustest Pärnu linna lasteaedades. Arendustegevust viiakse valdavalt läbi mängulises vormis, see viis motiveerib lapsi tehtava vastu huvi tundma. Lastele pakutavad tegevused vahelduvad, et stimuleerida kõnearengut ja sotsiaalsete oskuste kujundamist.



Joonis 7. Planeeritud tegevused, mida viiakse läbi lasteaias päevakavas, lähtudes õppekavast, mis toetavad laste kõne arengut

Raamatute lugemine ja ühised vestlusringid lastele on sagedamini tehtavad planeeritud tegevused. Pildiraamatute ettelugemist peetakse üheks parimaks meetodikaks, mis

arendab lapse keelelisi ja kognitiivseid oskusi, samuti visuaalset ettekujutusvõimet. Üheskoos raamatust piltide vaatamine ja lugude jutustamine on oluline tegevus laste sõnaosavuse sujuvuse ja mõistmise arendamisel.

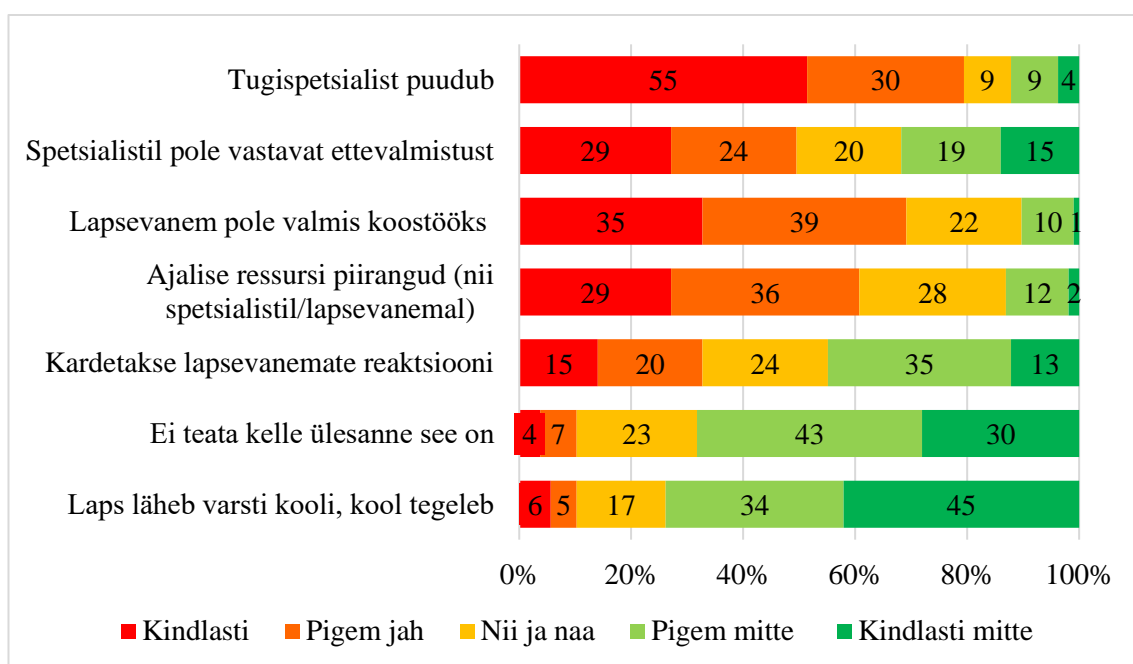
Pärnu linna lasteaedades viiakse regulaarselt lastega läbi õppekavas kirjeldatud kõneravitegevusi, mis soodustavad lapse eneseväljendus- ja jutustamisoskuste arengut. Kõnearendus tegevused on tihedalt seotud igapäevaste praktiliste tegevustega, nagu seda on mäng, lugemine, luuletuste ja laulude õppimine. Nende igapäevaste või sagedaste tööülesannete täitmine aitab ka kõneprobleemidega lastel arengus eakaaslastele kiiremini järgi jõuda.

2.3.3. Sagedasemad põhjused, miks jääb erivajadus märkamata ja sekkumata

Kui lapse kõneprobleemid ja/või sellega kaasnevad arenguhäired jäävad koolieelses eas ilma spetsialistide tähelepanuta, neid ei märgata õigeaegselt ega sekkuta, siis võib ennustada, et õpiraskuste avaldumine koolis on enamasti vältimatu (Häidkind & Kuusik, 2009, lk 49). Antud uuringust selgus, et lasteaias töötavate spetsialistide arvamusel jääb nende hinnangul 34% lastel vajalik teenus üldse saamata. Ning liialt paljudele lastele on teenus ebapiisavas mahus kättesaadav, sest spetsialistide vähesus ja abivajavate laste arv on suur. Tihti on küll teenuse vajadus kaardistatud, kuid puudub spetsialist, kes probleemiga edasi tegeleks. Sageli logopeedi ametikoha suurus ei võimalda kuni 3 aastaseid lapsi teenindada.

Põhjused, miks võivad spetsialistide hinnangul jääda laste kõne arengu erivajadused märkamata ja sekkumata on ülekaalukalt tingitud asjaolust, et lasteaias puudub vastava haridusega tugispetsialist (vt joonis 8). Teiseks oluliseks põhjuseks on lasteaednikud toonud välja asjaolu, et lapsevanemad pole mitte alati valmis koostööks nendega. Miks see nii on, võib antud juhul vaid oletada, sest põhjuseid on erinevaid. Lasteasutused peavad arvestama asjaoluga, et lapsevanemad ise vajavad tihti enim probleemiga kohanemiseks aega ja palju nõustamist, kui on valmis lapse arengu huvides lasteaiaga koostööpakkumise vastu võtma. Erivajadustega lapse kasvatamine tähendab tavaliselt perele lisakoormust nii psühholoogilises kui ka sotsiaalses mõttes. Tihti pole lastevanematel ka lihtsalt aega kiire elutempo juures oma lapse erivajadust märgata.

Keerukamateks juhtumiteks kujunevad olukorrad, kui lapsevanem täielikult eirab probleemi, keeldub koostööst ja hakkab hoopis õpetajaid süüdistama. Spetsialistide ajalise ressursi piirangud ja spetsialistil puudub erialane ettevalmistus just selle probleemiga tegelemiseks on samuti ära märgitud, kui üks olulisi põhjuseid, miks võivad jääda lapse erivajadus märkamata ja sekkumata.

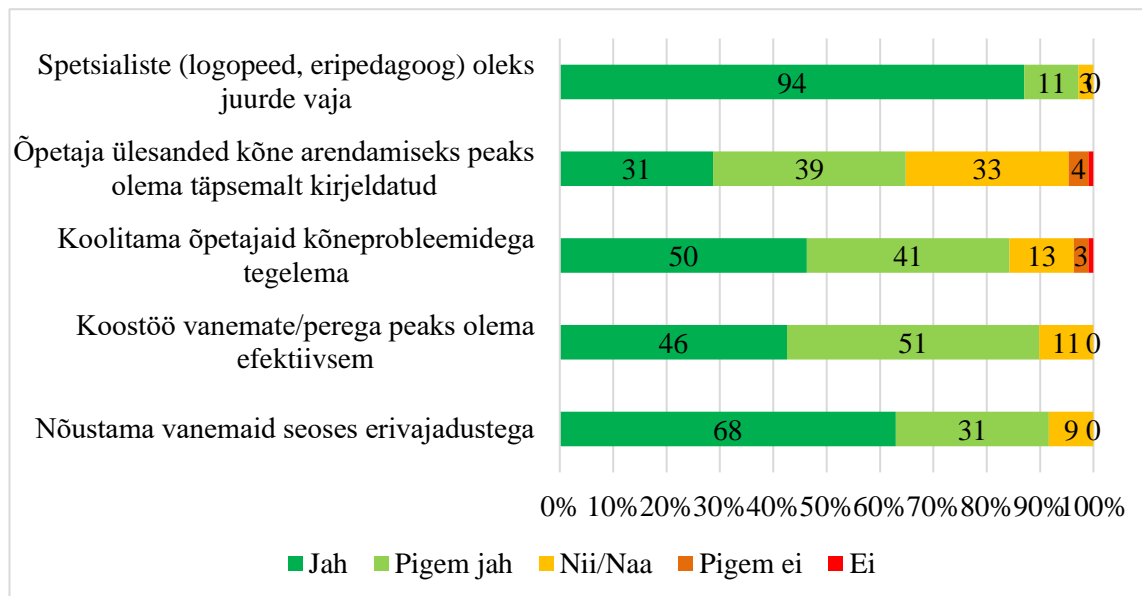


Joonis 8. Põhjused, miks võivad jääda kõne arengu probleemid märkamata

Pärnu linna lasteaedades töötavate pea kõigi spetsialistide hinnangul (vt joonis 9) oleks kindlasti üheks meetmeks probleemi lahendamisel vajalik, et igas lasteaias oleks tööl oma logopeed ja eripedagoog, kes abivajava lapsega vajalikus mahus igapäevaselt tegeleksid. Kohapeal töötava logopeedi ja eripedagoogi eeliseks on olulisemalt parem võimalus varakult märgata ja pakkuda tuge abivajajale lapsele vajalikus mahus. Antud uuringust selgus, et poolte lasteaedade valitseb hetkel olukord, kus: „lasteaias puudub logopeed“ või „logopeed osajalise tööajaga ja ei jõua kõikide lastega tegeleda“. Selline olukord pärsib antud olukorra positiivset kulgu.

Et sekkumine annaks parema tulemuse, on vajalik lapsevanema igakülgne nõustamine lapse erivajadusest, see aitab lapsevanemal paremini aru saada tekkinud olukorrast, maandada nende pingeid ning suunata antud olukorras toime tulema. Head moodused selleks on individuaalsed vestlused, kus tugispetsialistid nõustavad lapsevanemaid lapse

arengut puudutavatel teemadel. Hetkel on ka kogemusnõustamise tugigrupid laialt levinud moodus, kus lapsevanemad ise jagavad oma kogemusi ja innustavad oma edulugudega teisi vanemaid. Lasteaias töötavate spetsialistide arvates võib üheks heaks lahenduseks olla ka see, kui rühmaõpetaja ülesanded lapse erivajaduse korral täpsemalt lahti kirjutada või neid spetsiaalselt koolitada kõneprobleeme märkama ja vajalikke tegevusi lastega läbi viima.



Joonis 9. Tegevused, mis aitavad laste erivajadust varakult märgata, et sekkumine oleks tulemuslikum

Küsimusele: „Millisteks hindate enda lasteaias võimalust pakkuda teenust kõikidele kõneravi vajavatele lastele lasteaias?“ vastates hinnati järgmiselt: heaks hindas 13% või pigem heaks 35% vastanuist ja pigem halvaks 41% või halvaks hindas 11% vastanutest. Kommentaarid põhjuse kohta, miks hinnati halvaks või pigem halvaks, olid järgmised ja käesoleva töö autori arvates on need lasteaednike oma sõnadega antud hinnangud olukorda arvestades kõige õigemad kirjeldama hetkel tugispetsialistide puudusest tingitud olukorda:

ID7: „Logopeedi on üle koormatud. Lihtsalt pole võimalik rohkem kui kord nädalas aga nad teevad oma tööd südamega ja väga hästi.“

ID17: Meie asutuses puudub logopeed/eripedagoog, mistõttu oleme suunanud lapsi väljapoole, aga nende teenuste pakkujad on samuti väga hõivatud, aegu pole saada ja alati pole abi 1x nädalas teenusest.

ID70: „Lasteaias ka erivajadustega laste rühmad, kes vajavad samuti logopeedi teenust, tal pole lihtsalt rohkem aega. Abi saavad ikka väga hädalised, eriti väiksemad.“

Nendele kommentaaridele tuginedes saab kinnitust olukorra tõsidusele, lasteaedades on raskusi tugiteenuse (kõneravi) osutamisega lastele, kuna spetsialisti tööle palgata pole õnnestunud. Kindlasti pingestab selline olukord ka rühmaõpetajate igapäevast tööd, kui nad oma igapäevase töö ajal peavad tegelema kõneprobleemidega lapsega paralleelselt.

*Kuna üldrühmade logopeedi tööd teeb vastavalt võimalustele tasandusrühma logopeed-eripedagoog, siis jääb tema ajaressursist puudu. Tema juhendamisel teevad tugitööd kaks tugiõpetajat, kes pisut olukorda leevendavad. Kuna tugiõpetajad teevad tugiõpetaja tööd rühmaõpetaja ametikoha kõrvalt, siis on ka nende võime lapsi arvuliselt toetada suhteliselt väike. Tugiõpetajana võiks töötada eraldi inimene.*ID156

Lisaks saab nende tulemuste põhjal välja tuua mitte vähetähtsa nüansi, nimelt on lasteaias sageli logopeedi töökoht loodud vaid osalise koormusega (alates 0,2 koormust). See baseerub asjaolul, et lasteaasutus lähtub seadusest tuleneva nõude täitmisest: kus on arendusrühmi ja/või liitpuudega laste rühmi, luuakse 0,5 eripedagoogi ja 0,2 logopeedi ametikohta rühma kohta, ent sageli on lasteaias kõneravi vajavaid lapsi tunduvalt rohkem. Seega osakoormusega ametikoht ei võimaldagi alati märgata ja hinnata kõiki teenust vajavaid lapsi ning annab selge signaali, miks on vajalik, et lasteaias töötaks täiskoormusega spetsialist kohapeal.

2.4. Järeldused ja ettepanekud

Käesoleva uurimuse eesmärk oli välja selgitada, milline on Pärnu linna hallatavate lasteaedade võimekus täita seadusest tulenevat nõuet kõneprobleemidega lastele logopeedilist abi pakkuda. Kuna teadaolevalt on parima võimaliku tulemuse saavutamine kõne arengus just nimelt teostatav vaid õigeaegselt ja teadlikult eesmärgistatud tegutsemisest (Krull, 2018, lk 56–60). Eesmärgile kaasnevalt anda ülevaade, kuidas on

lasteaedades korraldatud varajane märkamine kõneprobleemide korral. Kas ja kuidas tehakse koostööd teiste sama teenust osutavate asutustega ning millised igapäevategevusi viiakse läbi kõne arengu toetamiseks.

Tammemäe (2009, lk 114) väitel on alushariduse andmise põhieesmärke väikelaste kõne arendamine ja toetamine, et neid igakülgselt ette valmistada kooli minekuks. Antud uuringu tulemustele tuginedes selgus, et kuigi Pärnu linna lasteaedades on õppe- ja kasvatustegevus kavandatud vastavalt kehtivatele nõuetele, siis teenuse enda osutamise võimalused on raskendatud. Seda mõjutavad käesolevalt halb seis tööturul logopeedide ja eripedagoogide värbamise osas.

Linna lasteaedades lähtutakse õppetegevuses põhimõttest, et kõnearendus on lapse kõne ja suhtlemise igakülgne sihipärane arendamine, kus tegevus peab olema varasemalt eesmärgistatud, ideaalis teadlikult kavandatud ennetustööna (Pirk, 2017, lk 13–14) ning tugispetsialisti poolt oskuslikult ette valmistatud. Last õpetatakse eelkõige igapäevaste tegevuste kaudu, nagu seda on mängimine, lugemine, käelised tegevused, liikumis- ja muusikatunnid ning muud igapäevatoimingud. Lapsele sobiva õpistiili korraldamine ja selle rakendamine (Hudson 2019, lk 12) toetab ning arendab tema tugevaid külgi. Lasteaedades on loodud igati arendav kõnekeskkond, kus lapsed kuulevad teiste kõnet ning saavad ise kaasa rääkida, sest lapsed õpivad rääkima suhtlemis situatsioonides, tegutsedes koos teiste eakaaslaste ja täiskasvanutega.

Laste arengu hindamine on vajalik ja keeruline protsess, lähtub ja kaasab valdkondi nagu: sotsiaalsed oskused, õppimisvõime ja lapse kognitiivsed oskused. (Häidkind & Kuusik, 2009, lk 28–29) Üldiste oskustega koos hinnatakse lasteaedades, kas lapsel on piisavalt kõnet, millisel tasemel on keeleline oskus ja mida on vaja parandada. Pärnu linna lasteaedades toimuvad regulaarselt lapse arengu hindamised, et oleks olemas vajalikud teadmised (Müürsepp *et al.*, lk 131–132) ja alused erivajadusega lapse arengu tõhusamaks toetamiseks.

Lapsel on õigus saada kõneravi lasteaiast ja koolieelse lasteasutuse seaduse (1999) § 14 lõige 2 kohaselt peab omavalitsus lasteasutuse pidajana looma võimalused, et lapsed saaksid kõneravi vajaduse korral logopeedi abi. Kuid uuringu tulemustele tuginedes saab teha järelduse, et piisavas mahus vajalikku individuaalset kõneravi kõne- ja

keelehäiretega lastele ja nõustamist nende vanematele ei suudeta kõikides linna lasteaedades pakkuda. Ent lasteaia käival lapsel on just see aeg kõige õigem (Morgan jt 2017, lk 200–203), mil ta peaks kindlasti probleemi ilmnemisel spetsialisti vaatevälja sattuma. Kuid selleks vajalikke spetsialiste (logopeede, eripedagooge) lasteaedades piisavalt ei tööta.

Lasteaia õpetajate ja teiste, mitte kõneraviga otseselt tegelevate töötajate teadmised kõnearengut toetavate õppevahendite kasutamise oskuste kohta vajavad aga arendamist ning põhjalikumat väljaõpet (Mets & Viia, 2018, lk 54). Lasteaedades töötavatel spetsialistidel on laste kõne arengu hindamiseks olemas asjalikud töövahendid (Padrik, 2017, lk 259), tänu nendele töövahenditele on hindamine töös muutunud oluliselt tõhusamaks ja kiiremaks. Kõneteraapia on logopeedi töö ja lasteaiaõpetajad ei pea otseselt kõneteraapiaga tegelema (Padrik, 2017, lk 262), on nad siiski teadlikud teraapia vajalikkusest ja tunnevad muret, et lapsed ei saa vajalikku teenust. Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et nad on valmis õppima ja oma teadmisi täiendama selles vallas.

Lasteaedade direktoritest (so 14-st) vaid kolm osales küsimustikule vastamises ja seega otseselt neile kahele küsimusele, mis olid suunatud spetsiaalselt lasteaedade direktoritele: „Kui palju on Teie lasteaia erivajadusega (kõne areng) lapsi?“ ja „Millised tugispetsialistid töötavad Teie lasteaias?“ kogunes liialt vähe statistilisi andmeid, et teha järeldusi antud teemadel. Kui suur on Pärnu linna hallatavates lasteaedades tegelik laste arv, kes vajavad abi kõneprobleemide korral ja millised tugispetsialistid töötavad konkreetses lasteaias, selles uuringus ei selgunud.

Üheks kaasava hariduse toimimise peamiseks asjaoluks on koostöö kõikide osapoolte vahel. Koostöö põhimõtted lapsevanematega on lasteaedades järgitud ja toimivad, kuid vajavad siiski oskuslikku parendamist, sest lapse kõnearengus on efektiivsem tulemust saavutada, kui koostöö lasteaia ja kodu vahel on heal tasemel. Perel on oluline mõju lapse kõne arengule (Vašíková & Žáková, 2017, lk 71), hea koostöö tagab terapeutidele ülevaate ka kodus tehtavast tööst ja keskkonnast kus laps viibib, sest esmane rääkima õppimine toimub sotsiaalses võrgustikus. Ent uurimusest selgus tõsiasi, et senine koostöö teiste kõneravi teenust osutavate asutuste vahel on vähene, spetsialistid küll suhtlevad oma asutuse piires tihedalt, kuid jätavad kasutamata võimaluse teha koostööd sama teenust pakkuvate võimekate asutustega.

Koostöö tagab oluliselt kiiremad tulemused ja mitmete kõneprobleemide edukama lahendamise õigeaegselt ning kaasosaliste rahulolu. Üheks koostööpartneriteks võivad Pärnu linnas olla rehabilitatsiooniasutused, neid on linnas viis, nende asutuste meeskonda kuuluvad nii logopeed kui ka eripedagoog. Innove Rajaleidja on samuti võrgustik, kuhu haridusasutused võivad pöörduda selleks, et saada tuge ja nõustamist tegutsemaks koos parimal viisil, et tugi lapsele ja perele oleks järjepidev. Samuti töötab lasteaiialastega logopeed tervishoius, kes tegeleb lapsega individuaalselt, tema juurde suunab teenusele perearst. Ka antud olukorras on mõistlik teha eelnevalt koostööd varem lapsele teenust osutanud spetsialistidega.

Lähtudes lõputöö tulemustest tehakse järgmised ettepanekud Pärnu linna haridusosakonnale:

- Tõhustada ja arendada oluliselt koostööd teiste asutustega, kes osutavad kõne-ja keelehäiretega lastele logopeedilist teenust Pärnu linnas. Korraldada ümarlaud kõigi võimalike osapoolte kaasamisel, et selgitada välja koostöö võimalused ja valmisolek.
- Leida võimalused rühmaõpetajate spetsiaalseks koolitamiseks igapäevaste tegemiste tasandil laste kõne arenguga teadlikumalt tegelema.
- Regulaarselt, kas korra kvartalis või poolaastas, korraldada Pärnu linna tugispetsialistide kokkusaamine ja kogemuste vahetamine (supervisiooni pakkumine).

Laiemalt lähenedes probleemile, siis tuleks kiiremas korras mõelda lisaks ka sellele, kuidas motiveerida kohalikke Pärnumaa noori kaaluma eriala valikul tegema otsust logopeedi ameti kasuks.

KOKKUVÕTE

Antud lõputöö teema on väga päevakohane, kuna kõneravi vajavate laste arv kasvab jõudsalt ja teenust osutavate tugispetsialistide puudus on üleriigiline. Ent suulise ja kirjaliku kõne oskus on lapse edasijõudmise eelduseks koolis. Mure lugemis- ja kirjutamisraskustega laste psühholoogilise ja sotsiaalse haavatavuse pärast on enam kui õigustatud. Erivajaduse varajane märkamine on õigeaegse sekkumise oluline ja vajalik eeldus, pakkumaks selleks ka tõhusamaid strateegiaid lasteaias koha peal. Kuna, esiteks on alushariduse osutamise eesmärk väikelaste kõne arendamine ja nende igakülgne ettevalmistamine kooli minekuks. Teiseks kattub lasteaias viibimise aeg lapse kõnearengu perioodiga. Kolmandaks, kinnitavad tõenduspõhised uuringud, et õigeaegselt kõneraviga alustamine tagab paremad tulemused, neid on kergem saavutada. Samuti on toetavate tingimuste õigeaegsel loomisel ja kohaldamisel majanduslikud kulud tunduvalt väiksemad kui alternatiivsed kulutused tulevikus.

Erivajadustega laste õpetamine eeldab paljude inimeste, eelkõige spetsialistide ja lapsevanemate vahelist heal tasemel järjepidevat koostööd. Selleks on alusharidusasutus hea koht ja võimalus pakkuda kõne- ja keeleprobleemidega lastele õigeaegselt vajalikku abi, rakendada tööle terve tugispetsialistide võrgustik. Samuti vajavad asjalikku ja professionaalset tuge lapsevanemad ning seda kõike koordineeritult.

Lõputöö tulemustest selgus, et Pärnu linna lasteaeades on puudus tugispetsialistides kes osutaksid lastele vajalikus mahus logopeedilist abi ja nõustaksid ning juhendaksid lapsevanemaid. Need logopeedid ja eripedagoogid, kes töötavad praegu lasteaeades, on enamasti ülekoormatud ja see pingeline olukord on oht tööstressi tekkeks, mis võib-olla põhjuseks erialast loobumiseks. Samuti ei tööta kõik kõneraviga tegelevad spetsialistid täiskohaga, osad neist teevad seda osalise tööajaga ja see ei kata kaugeltki lasteaeade vajadust kvalifitseeritud spetsialistide järele. Praegune seis tööturul ei paku logopeedide ja eripedagoogide värbamise osas lahendusi, kuna neid eriala esindajaid pole tööturul

kandideerimas. Liialt vähe koolitatakse nende erialade spetsialiste, süsteemi nõudlus on tunduvalt suurem, noored ei lähe seda eriala õppima, probleem on püsinud aastate vältel jätkuvalt aktuaalsena.

Kuigi lasteaedades tehakse igapäevaselt palju erinevaid kõnearengut soodustavaid ja toetavaid tegevusi, siis ei asenda see individuaalset kõneteraapiat lapsega. Samuti rühma- liikumis- või muusikaõpetajate igapäevategevustena tehtav mänguline tegevus, mida võib käsitleda, kui nn logopeedilise ennetustööna, ei vasta nende kompetents alati sellisele tasemele, et last struktureeritult aidata. Kuigi lasteaedades töötavad kõrgharidust omavad õpetajad, vajavad nad lisakoolitusi ja põhjalikumat väljaõpet kõne arenguga seotud küsimustes. Kuid positiivse märgina võib nentida, et lasteaednikud on valmis ennast koolitama antud valdkonnas. Samuti on neil head akadeemilised oskused märgata erivajadustega lapsi oma lasteaias. Üheks kitsaskohaks on vähene koostöö lastevanematega, töö käigus selgus, et vanemad ei saa alati aru oma rolli tähtsusest lapse kõne arengu toetamisel ja sellest tulenevalt ei osale vajalikus mahus protsessis eneses.

Saadud tulemuste põhjal teeb töö autor omapoolsed soovitusel Pärnu linna haridusosakonnale, kuidas oleks võimalik tugiteenuseid tõhusamaks muuta. Töö autor on arvamisel, et olukord paraneb oluliselt, kui linna haridusosakond algatab ja koordineerib lasteaedade koostööd teiste kõneravi teenust pakkuvate asutustega Pärnu linnas. Samuti aitab regulaarselt korraldada kõneravi alast täiendõpet lasteaias töötavatele õpetajatele (rühma-, liikumis-, ja muusikaõpetaja).

Lõputöö autor leiab, et uurimisküsimus sai vastuse ja ka töö eesmärk sai täidetud. Töö metoodika oli sobiv seonduvalt püstitatud eesmärgist, uuringu tulemustest anti ülevaade kõneprobleemidega lastele tugiteenuse kättesaadavusest lasteaias ja seda mõjutavatest teguritest ning teenuse osutamise positiivsetest ning negatiivsetest aspektidest. Tulemustest selgus, et kõneprobleemidega lapsi on palju ja spetsialiste selle probleemiga tegelemas ei ole piisavalt, seega vajab valdkonna ressurside otstarbekam kasutamine parandamist. Juhul, kui probleemiga mitte tegeleda, süveneb halb olukord jätkuvalt. Teenust vajavate laste arv kasvab endiselt ning sellega seonduvalt ka vajadus tugispetsialistide (logopeedide, eripedagoogide) järele, kuna lapsed vajavad koolis tugiteenuseid edasi. Kasvab laste arv, kes ei saa õppimisprotsessis eduelamuse kogemust, ent seda peetakse oluliseks võtmeteguriks koolis toimetulekul.

Töö autori arvates saab antud lõputöö teemat arendada ja täpsemalt vaadelda mitmel suunal: võimalike koostööpartnerite valmisoleku ja ressursside uurimine; spetsialistidele piiritletum lähenemine; lapsevanemate küsitlemine ja nende poolsete arvamuste teada saamine; konkreetsele lapsele teenuse osutamise kaardistamine; võimaldaks süveneda oluliselt põhjalikumalt teemasse.

VIIDATUD ALLIKAD

- Adams, R. C., & Tapia, C. (2013). Early Intervention, IDEA Part C Services, and the Medical Home: Collaboration for Best Practice and Best Outcomes. *Pediatrics*, 132(4), e1073–e1088. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-2305>
- Brodin, J., & Renblad, K. (2019). Improvement of preschool children's speech and language skills. *Early Child Development and Care*. Advanced online publication. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1564917>
- Gray, P. (2018). *Vabadus õppida: miks teeb loomuliku mängimistungi toetamine meie lapsed õnnelikumaks, sõltumatumaks ja paremateks eluaegseteks õppuriteks*. Tartu: Demokraatliku hariduse kogukond PUNT.
- Hallap, M., Padrik, M., & Raudik, S. (2014). Käänevormide kasutamise oskus eakohase arenguga vene-eesti kakskeelsete ning spetsifilise kõnearengu puudega ükskeelsetel lastel. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 10, 73–90. doi:10.5128/ERYa10.05
- Hannell, G. (2017). *Erivajaduste määratlemine. Vaatluslehed individuaalsete eripärade hindamiseks*. Tartu: Studium.
- Hudson, D. (2019). *Spetsiifilised õpiraskused. Mida oleks õpetajal tarvis teada*. Tartu: Studium.
- Häidkind, P., & Kuusik, Ü. (2009). Erivajadustega laps koolieelses lasteasutuses. E. Kulderknup (toim), *Lapse arengu hindamine ja toetamine* (lk 22–72). Loetud aadressil https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/2015/07/Lapse_areng_Alusharidus.pdf
- Juurik, A., Labi, N., Rooso, G., & Liba, P. (2019). Integreeritud teenused – kellele ja miks? *Sotsiaaltöö*, 3, 81–84.
- Karlep, K. (2015). Kaasamisega kaasnevad probleemid. *Eripedagoogika: HEV õpilaste kaasamine*, 46, 40–74.

- Kolnes, M., & Konstabel, K. (2018). *Tugispetsialistide arvu ja vajaduse hindamine*. Loetud aadressil https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2018/05/Tugispetsialistide-analuusi-aruanne_UT_Innove.pdf
- Koolieelse lasteasutuse personali miinimumkoosseis. (2015). *Riigi Teataja I*, 23.09.2015, 1. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/123092015001>
- Koolieelse lasteasutuse seadus. (1999). *Riigi Teataja I*, 27, 387; *Riigi Teataja I*, 22.01.2018, 6. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/122012018006>
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava. (2008). *Riigi Teataja I*, 23, 152. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>
- Kreitzberg, M. (2018). *Puudega laste arvu iseloomustavad statistilised näitajad viimase kümne aasta kohta*. Loetud aadressil https://www.tai.ee/images/2018_Puuetega_laste_arv_uudiskirja.pdf
- Krull, E. (2018). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kutsekoda. (2019). *Kutsestandard. Logopeed, tase 8*. Loetud aadressil <https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/exportPdf/10750237/>
- Kõrgesaar, H., & Kapanen, A. (2016). Kust see laps need laulud võtab ehk keeleline sisend ja väljund luubi all. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 12, 125–139. doi:10.5128/ERYa12.08
- Kõrgesaar, J. (2013). Eripedagoogika. R. Mikser (toim), *Haridusleksikon* (lk 59–64). Loetud aadressil <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/113432>
- Law, J., Charlton, J., & Asmussen, K. (2017). *Language as a child wellbeing indicator*. Retrieved from <https://www.eif.org.uk/files/pdf/language-child-wellbeing-indicator.pdf>
- Lyons, R., & Roulstone, S. (2018). Well-Being and Resilience in Children With Speech and Language Disorders. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 61(2), 324–344. https://doi.org/10.1044/2017_JSLHR-L-16-0391
- Lyster, S.-A. H., Lervåg, A. O., & Hulme, C. (2016). Preschool morphological training produces long-term improvements in reading comprehension. *Reading and Writing*, 29, 1269–1288. <https://doi.org/10.1007/s11145-016-9636-x>

- Manipuspika, Y. S., & Sudarwati, E. (2019). Phonological Development of Children With Speech Delay. *RETORIKA: Jurnal Ilmu Bahasa*, 5(1), 12–22. <http://dx.doi.org/10.22225/jr.5.1.898.12-22>
- Martinson, M. (2010). *Õpiraskused. Kelle probleem? Kust otsida lahendusi?* Tallinn: Koolibri.
- Melvin, K., Meyer, C., & Scarinci, N. (2019). What does “engagement” mean in early speech pathology intervention? A qualitative systematised review. *Disability and Rehabilitation*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/09638288.2018.1563640>
- Mets, U., & Viia, A. (2018). *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: haridus ja teadus. Uuringu lühiaruanne*. Tallinn: SA Kutsekoda.
- Mitchell, D. (2016). Inclusive education strategies in New Zealand, a leader in inclusive education. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 19–29. <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.02a>
- Morgan, A., Tofari Eecen, K., Pezic, A., Brommeyer, K., Mei, C., Eadie, P., ... Dodd, B. (2017). Who to Refer for Speech Therapy at 4 Years of Age Versus Who to “Watch and Wait”? *The Journal of Pediatrics*, 185, 200–204. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2017.02.059>.
- Müürsepp, I., Aibast, H., Gapeyeva, H., Pääsuke, M. (2012). Motor skills, haptic perception and social abilities in children with mild speech disorders. *Brain and Development*, 34(2), 128–132. <https://doi.org/10.1016/j.braindev.2011.02.002>
- Nikolić, M. M. , & Milenković, S. M. (2019). A Proposal for the Programme for Encouraging the Development of Pre-Reading Skills at Preschool Institutions. *Teaching Innovations*, 32(1), 125–138. doi: 10.5937/inovacije1901125N
- Nussipzhanova, B., Berdibayeva, S., Garber, A., Tuyakova, U., Mursaliyeva, A., & Baizhumanova, B. (2018). Cognitive development of pre-school children with language and speech disorders. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences EJSBS*, XXI, 2570–2583. <http://dx.doi.org/10.15405/ejsbs.227>
- Oberuč, J., & Zapletal, L. (2017). Family as One of the Most Important Factors in a Child’s Upbringing. *Acta Educationis Generalis*, 7(2), 105–112. <https://doi.org/10.1515/atd-2017-0018>

- Padrik, M. (2017). Kommunikatsioonipuute märkamine, hindamine ja ületamine. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 5(2), 257–262. <https://doi.org/10.12697/eha.2017.5.2.11>
- Padrik, M., Hallap, M., Raudik, S. (2016). 3–4aastaste eesti laste kõne grammatiline profiil. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 30–59 doi: <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.03>
- Pennington, L., Parker, N. K., Kelly, H., & Miller, N. (2016). Speech therapy for children with dysarthria acquired before three years of age. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 7, CD006937. doi: 10.1002/14651858.CD006937.pub3
- Pirk, T. (2017). *3–4-aastaste laste kõnetesti konstruktivliidsuse hindamine: Kõnetesti tulemuste seos Strebeleva uurimismeetodika tulemustega 4-aastaste laste näitel.* (Magistritöö). Loetud aadressil https://web-proxy.io/proxy/dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/55464/pirk_triinu_ma.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Pärnu linna haridusvaldkonna arengukava 2013–2025. (2012). *Riigi Teataja IV*, 25.12.2012, 28; *Riigi Teataja IV*, 26.09.2015, 14. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4260/9201/5014/haridusarengukava.pdf#>
- Pärnu linnavalitsus. (s.a.). Omavalitsus Pärnu linn. Omavalitsuse territoorium. Loetud aadressil: <https://parnu.ee/linnakodanikule/omavalitsus>
- Pärnu Ülejõe Lasteaed. (2017). Pärnu Ülejõe Lasteaed. ÕPPEKAVA. Loetud aadressil http://ulejoe.parnu.ee/wp-content/uploads/ÕPPEKAVA_ÜLDOS2017.pdf
- Rahman, Md. S. (2016). The Advantages and Disadvantages of Using Qualitative and Quantitative Approaches and Methods in Language “Testing and Assessment” Research: A Literature Review. *Journal of Education and Learning*, 6(1), 102–112. <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v6n1p102>
- Roht, K. (2011). Kõnelemine ja kõnepuuded. K. Hanga (koost), *Teatmik puudega laste peredele: Meie lapsed* (lk 42–45). Loetud aadressil <http://www.eklv.ee/wp-content/uploads/2012/11/Teatmik-puudega-laste-peredele-MEIE-LAPSED.pdf>
- Räis, M. L., Kallaste, E., & Sandre, S-L. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Uuringu lõppraport.* Loetud aadressil <https://centar.ee/uus/wp-content/uploads/2017/01/Pohiraport-final.pdf>

- Shetty, P. (2012). Speech and Language Delay in Children: A Review and the Role of Pediatric Dentist. *Journal of Indian Society of Pedodontics and Preventive Dentistry*, 30(2), 103–108. doi: 10.4103/0970-4388.99979
- Sotsiaalministeerium. (2016). Integreeritud teenuste kontseptsioon laste vaimse tervise toetamiseks: ennetus, varajane märkamine ja õigeaegne abi. Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Norra_toetused/Rahvatervise_programm/sotsiaalministeerium_kogumik_laste_vaimse_tervise_toetamisest.pdf
- Strebeleva, J. (2010). *Laste arendamine ja õpetamine didaktiliste mängude abil. Eripedagoogi käsiraamat*. Tartu: AS Atlex.
- Tammemäe, T. (2009). *Kahe- ja kolmeaastaste Eesti laste kõne arengu tase Reynelli ja HYKS testi põhjal ning selle seosed koduse kasvukeskkonna teguritega*. (Doktoritöö). Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Tompkins, V., Bengochea, A., Nicol, S., & Justice, L. M. (2017). Maternal Inferential Input and Children's Language Skills. *Reading Research Quarterly*, 52(4), 397–416. <https://doi.org/10.1002/rrq.176>
- Vašíková, J. (2017). Teacher as an Amateur Speech Therapist – Current Knowledge in the Field of Speech Therapy Prevention in Kindergartens. *Acta Educationis Generalis volume 7(3)*, 122–128. <https://doi.org/10.1515/atd-2017-0029>
- Vašíková, J., & Žáková, I. (2017). Speech Therapy Prevention in Kindergarten. *Acta Educationis Generalis*, 7(2), 69–78. <https://doi.org/10.1515/atd-2017-0014>
- Veisson, M., & Nugin, K. (2009). Lapse arengu hindamine. E. Kulderknap (toim), *Lapse arengu hindamine ja toetamine* (lk 15–16). Loetud aadressil https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/2015/07/Lapse_arend_Alusharidus.pdf
- Veisson, M., & Mikser, R. (2013). Alusharidus. R. Mikser (toim), *Haridusleksikon* (lk 36–42). Loetud aadressil <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/113432>
- Virula, K., & Kunto, K. (2019). Kaasava alushariduse mudel Pärnus. Piirkondlikud alushariduse teabepäevad 2019. „Kaasav haridus: sisu ja argipäev“ 30. aprill 2019. aastal Tartus. Loetud aadressil <https://elal.ee/wp-content/uploads/2019/05/Kaasava-alushariduse-mudel-P%C3%A4rnus.pdf>

- Zehnhoff-Dinnesen, A., Denk-Linnert, D.-M., Hegazi, M., Keilmann, A., Kiese-Himmel, C., Neumann, K., ... Seemanova, E. (2020). Basics of Developmental Disorders of Speech and Language. In A. Zehnhoff-Dinnesen, B. Wiskirska-Woznica, K. Neumann & T. Nawka (Eds.), *Phoniatrics I. Fundamentals – Voice Disorders – Disorders of Language and Hearing Development* (lk 539–550). https://doi.org/10.1007/978-3-662-46780-0_9
- Zengin-Akkuş, P., Çelen-Yoldaş, T., Kurtipek, G., & Özmert, E. N. (2018). Speech delay in toddlers: Are they only `late talkers`? *The Turkish Journal of Pediatrics*, *60*(2), 165–172. doi: 10.24953/turkjped.2018.02.008
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Loetud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf

Lisa 1. Lapse kõne arengu normaalne muster

Lapse vanus	Oskus
1–6 kuune	Reageerib häältele
6–9 kuune	Lalisemine
10–11 kuune	Helide jäljendamine; ütleb 'emme/issi' ilma tähenduseta
12 kuune	Ütleb tähendusega 'emme/issi', jäljendab sageli kahe- ja kolmesilbilisi sõnu
13–15 kuune	Sõnavaras on neli kuni 7 sõna lisaks žargoonile, <20% kõnest on võõrastele arusaadav
16–18 kuune	Sõnavaras on kümme sõna, mõningane ehoolia ja ulatuslik žargoon, 20-25% kõnest on võõrastele arusaadav
19–21 kuune	Sõnavaras on 20 sõna, 50% kõnest on võõrastele arusaadav
22–24 kuune	Sõnavaras on >50 sõna, kahesõnalised laused, žargooni välja jätmine, 60-70% kõnest on võõrastele arusaadav
2–2,5 aastane	Sõnavaras on 400 sõna, sealhulgas nimed, kahe-kolmesõnalised laused, asesõnade kasutamine, vähenenud ehoolia, 75% kõnest on võõrastele arusaadav
2,5–3 aastane	Mitmuse ja mineviku kasutamine, teab vanust ja sugu; loendab õigesti kolme objekti, kolm kuni viis sõna lause kohta, 80–90% kõnest on võõrastele arusaadav
3–4 aastane	Kolm kuni kuus sõna lause kohta; küsib küsimusi, vestleb, seostab kogemusi, jutustab lugusid, peaaegu kogu kõne on võõrastele arusaadav
4–5 aastane	Kuus kuni kaheksa sõna lause kohta, nimetab neli värvi, loendab kümme senti õigesti

Allikas: Shetty, 2012lk 106

**Lisa 2. Lasteaiad: rühmade liigid ja lasteaedades töötavad tugispetsialistid
(koostatud kodulehtede info põhjal)**

Lasteaed	Rühmad	Lasteaias töötav tugispetsialist
Pärnu Kadri Lasteaed	Kokku 6 rühma: 1 sõimerühm, 1 liitrühm, 4 aiarühma	Liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Kastani Lasteaed	Kokku 12 rühma: 3 sõimerühma, 9 aiarühma	Tugiõpetaja, HEV kordinaator, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Lasteaed Kelluke	Kokku 6 rühma: 1 sõimerühm, 4 aiarühma, 1 tasandusrühm	Logopeed, tervishoiutöötaja
Pärnu Kesklinna Lasteaed	Kokku 6 rühma: 1 sõimerühm, 5 aiarühma	Eripedagoog, tugiõpetaja, tervishoiutöötaja, HEV kordinaator, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Liblika Lasteaed	Kokku 6 rühma: 2 sõimerühma, 4 aiarühma	Logopeed, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Lasteaed Mai/ Raeküla Lasteaed	Kokku 18 rühma: 3 sõimerühma, 11 aiarühma, 4 erirühma	Eripedagoog, tugiõpetaja, tervishoiutöötaja, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Männipargi Lasteaed	Kokku 4 rühma: 4 aiarühma	Logopeed, tervishoiutöötaja
Pärnu Lasteaed Pilleripall	Kokku 5 rühma: 2 aiarühma, 1 liitrühm, 2 arendusrühm	Eripedagoog, logopeed, tugiõpetaja, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Lasteaed Päikesejänku	Kokku 6 rühma: 1 sõimerühm, 4 aiarühma, 1 pererühm	Logopeed, tugiõpetaja, HEV kordinaator, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Lasteaed Pöialpoiss	Kokku 12 rühma: 3 sõimerühma, 8 aiarühma, 1 tasandusrühm	Eripedagoog, logopeed, tugiõpetaja, HEV kordinaator, tervishoiutöötaja, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Tammsaare Lasteaed	Kokku 12 rühma: 3 sõimerühma, 7 aiarühma, 2 tasandusrühma	Eripedagoog, logopeed, muusikaõpetaja, liikumisõpetaja
Pärnu Lasteaed Trall	Kokku 12 rühma: 4 sõimerühma, 8 aiarühma.	Logopeed, tugiõpetaja, HEV kordinaator, tervishoiutöötaja, liikumisõpetaja, muusikaõpetaja
Pärnu Ülejõe Lasteaed	Kokku 11 rühma: 3 sõimerühma, 6 aiarühma, 1 tasandusrühm, 1 liitrühm	Eripedagoog, logopeed, tugiõpetaja, muusikaõpetaja, liikumisõpetaja

Lisa 3. Küsimuste teoreetiline alus

Küsimus	Allikas
1. Teie vanus?	Mets & Viia, 2018, lk 17
2. Kellena töötate lasteaias? 3. Milline on Teie töökoormus? 4. Lasteaia rühm kus töötate (vajadusel märki mitu)? 5. Milline on Teie haridustase? 6. Millised spetsialistid on Teie lasteaias olemas? (vastab: juhataja, õppealajuhataja) (spetsialistid, kes kuuluvad lasteaiakoosseisu)	Koolieelse lasteasutuse personali miinimumkoosseis, 2015, § 2, § 3, § 4
7. Kas olete osalenud viimase 3 aasta jooksul erialastel täiendkoolitustel? 8. Kuidas olete saanud teavet arenguliste erivajaduste ja eripedagoogikas rakendavate meetodite kohta? 9. Kui vastasite "Muul viisil", siis palun täpsustage?	Mets & Viia, 2018, lk 54,
10. Kui palju on Teie lasteaias erivajadusega (kõne areng) lapsi? Märkige arv.	Mets & Viia, 2018, lk 7, Law <i>et al.</i> , 2017, lk 15
11. Kes peaks Teie hinnangul olema lapse erivajaduse (k.a kõne areng) esmaseks märkajaks? 12. Kes on, Teie kogemusele tuginedes, lapse arengulise erivajaduse esmaseks märkajaks teie lasteaias? 13. Kelle poole pöörduate, kui märkate lapsel kõne ja keele arenguga seonduvat erivajadust? 14. Mis põhjustel võivad Teie hinnangul jääda laste kõne arengu erivajadused märkamata ja sekkumata?	Manipuspika & Sudarwati, 2019, lk 12–20 Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008, peatükk 6, § 24
15. Mida peate oluliseks kriteeriumiks tugiteenuse osutamisel eelisjärjekorras (kui teenuse saajaid on rohkem kui ajalised ressursid)?	
16. Millisteks hindate enda võimalusi pakkuda teenust kõikidele kõneravi vajavatele lastele lasteaias? 17. Kuidas toimub lapse arengu hindamine teie lasteaias? 18. Kui eelmisele küsimusele "Kuidas toimub lapse arengu hindamine teie lasteaias?" vastates soovite lisada omapoolse meetodi, siis palun lisage oma vastus siia.	Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999, § Mürsepp <i>et al.</i> , lk 131–132 Padrik, 2017, lk 259
19. Milliseid takistusi on Teil ette tulnud tugiteenuse st kõneravi planeerimisel? 20. Kellega teete koostööd erivajadusega lapse kõne arengu toetamisel? Vajadusel märkige palun rohkem kui üks vastusevariant. 21. Milliseks hindate oma lasteaias võimalusi pakkuda erivajadusega lapsele logopeedilist teenust vastavalt tema vajadusele? 22. Vastasite eelmisele küsimusele, et hindate kõne arengu tugiteenuse pakkumist "pigem halvaks" või "halvaks". Põhjendage palun oma vastust. 23. Kas lasteaias on lapsi kellele Te ei ole saanud tugiteenust võimaldada? 24. Kui vastasite eelmisele küsimusele „jah“, siis palun põhjendage oma vastust.	Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008, peatükk 1, § 2, peatükk 5, § 18 Hudson, 2019, lk 12 Krull, 2018, lk 56–60

25. Milliseid tegevusi (planeeritult) viiakse läbi lasteaia päevakavas, lähtudes õppekavast, mis toetavad laste kõne arengut?	Häidkind & Kuusik, 2009, lk 26
26. Mida oleks Teie hinnangul vaja teha, et laste erivajaduste varajane märkamine ja sekkumine oleks tulemuslikum?	Mets & Viia, 2018, lk 24
27. Mida saaks Teie hinnangul veel teha?	Hannell, 2017, lk 63

Lisa 4. Lõputöö küsimustik

Lugupeetud vastaja!

Oleme läbi viimas oma lõputööde raames küsitlust Pärnu linna hallatavates lasteaedades. Lõputöö eesmärgiks on saada ülevaade, kuidas on korraldatud lasteaedades lapse erivajaduse varajane märkamine ja sekkumine. Tegemist on kahe erineva lõputööga, mille valimi moodustavad lasteaedades töötavad spetsialistid, seega oleme koostanud ühise küsimustiku ning osad küsimused võivad olla sarnased. Küsimustiku täitmine on anonüümne ning vastuseid kasutatakse hetke olukorra kaardistamiseks. Vastamiseks kulub orienteeruvalt 20 minutit.

Tartu Ülikooli Pärnu kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni 3 kursuse üliõpilased

Anu Martšuk ja Grete Mägi

1. Teie vanus?

Alla 25
25-30
30-40
40-50
50-60
60 ja üle

2. Kellena töötate lasteaia?

Õpetaja
Õpetaja assistent
Eripedagoog
Logopeed
Tugiõpetaja
Muusikaõpetaja
Liikumisõpetaja
Õppelajuhataja
Direktor
Muu:

3. Milline on Teie töökoormus?

Kuni 0,25
0,26 kuni 0,5
0,5 kuni 0,75
0,75 kuni 1,0
üle 1,0

4. Lasteaia rühm kus töötate (vajadusel palun märkige mitu vastusevarianti)?

	Põhikohaga	Osakoormusega	Asendaja	Suvertühm
Sõimerühm				
Aiarühm				
Liitrühm				
Eirühm				

5. Milline on Teie haridustase?

- Erialane kõrgharidus (magister)
- Erialane kõrgharidus (bakalaureus)
- Erialane kõrgharidus (rakenduslik)
- Muu kõrgharidus
- Muu pedagoogiline haridus
- Muu

6. Millised tugispetsialistid töötavad Teie lasteaias? (vastab: juhataja, õppealajuhataja)

- Tugiõpetaja
- Logopeed
- Eripedagoog
- Psühholoog
- Tervishoiutöötaja
- Muu

7. Kas olete viimase 3 aasta jooksul osalenud erialastel täiendkoolitustel?

Jah Ei

8. Kuidas olete saanud teavet arenguliste erivajaduste ja eripedagoogikas rakendavate meetodite kohta?

	Sageli	Vastavalt vajadusele	Mõnikord	Mitte kunagi
Otsinud infot internetist				
Lugenud erialast kirjandust				
Osalenud täiendkoolitustel				
Muul viisil				

9. Kui palju on Teie lasteaias erivajadusega (kõne areng) lapsi? Märkige arv.

.....

10. Kes peaks Teie hinnangul olema lapse erivajaduse (k.a kõne areng) esmaseks märkajaks?

	See on kindlasti tema ülesanne	See on pigem tema ülesanne	Ei oska öelda	See pigem ei ole tema ülesanne	See ei ole tema ülesanne
Lapsevanem					
Perearst					
Lasteaia õpetaja					
Lasteaia logopeed					
Lasteaia eripedagoog					
Sotsiaaltöötaja/ lastekaitse töötaja					

11. Mis põhjustel võivad Teie hinnangul jääda laste kõne arengu erivajadused märkamata ja sekkumata?

	Kindlasti	Pigem jah	Nii ja naa	Pigem mitte	Kindlasti mitte
Tugispetsialist puudub					
Lapsevanem pole valmis koostööks õpetajaga					
Ajalise ressursi piirangud (nii spetsialistil kui ka lapsevanemal)					
Kardetakse lapsevanema reaktsiooni					
Ei teata kelle ülesanne see on					
Laps läheb varsti lasteaiast kooli, kool tegeleb					

12. Mida peate oluliseks kriteeriumiks tugiteenuse osutamisel eelisjärjekorras (kui teenuse saajaid on rohkem kui ajalist ressursi)?

	Kõige olulisem	Oluline	Nii ja naa	Vähem oluline	Kõige vähem oluline
Koolieelik					
Kõneprobleemi raskusastest					
Asjaolu, et laps saab tugiteenust ka mujalt					
Muu					

13. Millisteks hindate enda võimalusi pakkuda teenust kõikidele kõneravi vajavatele lastele lasteaias?

Heaks

Pigem heaks

Pigem halvaks

Halvaks

14. Kuidas toimub lapse arengu hindamine teie lasteaias?

	Jah, kindlasti	Sageli	Harva	Mitte kunagi
Hindamine toimub koostöös teiste spetsialistidega (logopeed, eripedagoog)				
Tugispetsialist lähtub hindamisel ainult enda individuaalsetest vaatlusandmetest				
Hindamisprotsessi kaasatakse lapsevanem				

Kasutatakse erinevaid hindamismeetodeid lapse arengu kohta				
--	--	--	--	--

15. Kellega teete koostööd erivajadusega lapse kõne arengu toetamisel? Vajadusel märkige palun rohkem kui üks vastusevariant.

	Sageli	Mõnikord	Vastavalt juhtumile	Ei tee koostööd
Eripedagoog				
Logopeed				
Tugiõpetaja				
Teine õpetaja				
Õppelajuhataja				
Direktor				
Lapsevanem				
Innove Rajaleidja				
Rehabilitatsioonimeeskonna spetsialist (nt logopeed/eripedagoog)				

16. Milliseks hindate oma lasteaia võimalusi pakkuda erivajadusega lapsele logopeedilist teenust vastavalt tema vajadusele?

Heaks

Pigem heaks

Pigem halvaks

Halvaks

17. Vastasite eelmisele küsimusele, et hindate kõne arengu tugiteenuse pakkumist "pigem halvaks" või "halvaks". Põhjendage palun oma vastust.

.....

18. Kas lasteaias on lapsi kellele Te ei ole saanud tugiteenust võimaldada?

Jah

Ei

19. Kui vastasite eelmisele küsimusele „jah“, siis palun põhjendage oma vastust.

.....

20. Milliseid tegevusi (planeeritult) viiakse läbi lasteaia päevakavas, lähtudes õppekavast, mis toetavad laste kõne arengut?

	Iga päev	Kord nädalas	Kaks korda nädalas	Rohkem kui kaks korda nädalas	Harvem kui kord nädalas
Kõne arengut toetavad mängud					
Raamatute lugemine					
Jutustamine					
Dramatiseeringute läbiviimine					

Hommikuringis arutelud					
Avastus- ja õuesõpe					
Luuletuste ja laulude õppimine					
Muu tegevus					

21. Mida oleks Teie hinnangul vaja teha, et laste erivajaduste varajane märkamine ja sekkumine oleks tulemuslikum?

	Jah	Pigem jah	Nii ja naa	Pigem ei	Ei
Spetsialiste (logopeede, eripedagooge) oleks juurde vaja					
Õpetaja ülesanded kõne arendamiseks peaks olema täpsemalt kirjeldatud					
Koolitama õpetajaid kõneprobleemidega tegelema					
Koostöö vanemate/perega peaks olema efektiivsem lapsevanemaid					
Nõustama vanemaid seoses erivajadusega					

22. Mida saaks Teie hinnangul veel teha?

.....

Suured tänud vastamast!

SUMMARY

PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS CAPABILITY TO PROVIDESPEECH THERAPY TO CHILDREN WITH SPEECH AND LANGUAGE DISORDERS BASED ON THE EXAMPLE OF KINDERGARTENS IN THE CITY OF PÄRNU

Anu Martšuk

The issue of children with special educational needs has become a topic of significant concern worldwide. Statistics show that the number of children with speech and language disabilities is growing considerably and this is reflected in children's inadequate school readiness. Consequently, the need for support professionals, including speech therapists and special educators, is also increasing. While kindergartens in Estonia have a legal obligation to provide speech therapy services to children, recruiting speech therapists is a challenge all over the country. Detecting problems in time and providing early intervention is part of effective pre-school education, as the child is prepared for school during that period.

The aim of this thesis is to ascertain the ability and readiness of kindergartens, that are managed by the city of Pärnu, to provide speech therapy to children with speech and language disorders, and offer solutions to the education department of the city of Pärnu to improve the situation.

Research question: What factors influence the availability of speech therapy for children with speech and language disorders in kindergartens managed by the city of Pärnu?

Speech development begins with the birth of a child and lasts throughout his or her life, but the most important period is still considered to be between the age of 2-7 years because this is when concept acquisition and connection with the surrounding world

develops. Speech and language are the tools a person uses to build relationships, share their thoughts, and express feelings and desires. Any unnoticed deviation during this period may adversely affect the child's cognitive, verbal and psychosocial development, academic achievements and, in this context, overall quality of life.

Kindergartens provide an environment that creates educational opportunities for children as they acquire skills for a smooth transition to the primary education system. The objectives of pre-school education are manifold: firstly, prepare children for school and secondly, support parents in raising and developing their child, as well as creating conditions for the child's individual development. As such, the teacher has the obligation and opportunity to detect any special need manifesting at the kindergarten level and provide assistance within the limits of his or her abilities and skills. However, the nationwide shortage of specialists with specific pedagogical training and high work overload among working specialists affects the ability to provide effective support.

This thesis consists of two parts: theoretical and empirical. The theory part provides an overview of speech-language problems. The empirical part presents the collected data and draws conclusions. The study is based on a quantitative research method, as it provides an opportunity to include a significantly larger sample over a shorter period of time. The sample is purposeful and consists of the educational staff of all kindergartens managed by the city of Pärnu. An electronic questionnaire containing closed, open, and semi-open questions are used to collect answers. A total of 108 questionnaires were filled in by specialists, and the topic of this study is analysed on the basis of that information.

The study confirmed the fact that just as the general statistical analysis performed in Estonia shows that the average age of educators is on the rise, the same tendency is evidenced in the kindergartens in the city of Pärnu. This stems from the current situation in the labour market that does not offer a good solution to the shortage of support specialists. At the same time, the current outlook predicts a growing need to address staffing issues in the future.

Although kindergartens regularly carry out speech therapy activities as described in the curriculum, which promote the development of the child's self-expression and storytelling skills, speech development activities are closely related to daily practical activities such

as playing, reading, learning poems and songs, and therefore are not a substitute for individual speech therapy activities. The results of the survey indicate that, according to the specialists working in the kindergarten, 34% of children do not receive the necessary speech therapy service. In addition to them, the service is insufficiently available to other children as well, which is caused by the lack of specialists. The number of children in need of assistance is high, and while often the need for the service has been mapped, there is no specialist to deal with the problem further. When answering the question: “How do you rate the capacity to provide speech therapy service to all children in your kindergarten?”, 13% of respondents rated it as good, 35% as rather good, 41% as rather poor, and 11% rated it as poor.

According to the specialists working in the city of Pärnu kindergartens, one of the ways to improve the situation would be to have a dedicated speech therapist and a special pedagogue in each kindergarten. Having an on-site speech therapist and special pedagogue provides a significantly better opportunity to notice issues at an early stage and provide service to the required extent. According to the specialists working in the kindergarten, another good solution includes giving better instructions to group teachers with regard to how to support children with special speech-language needs, or training them to notice speech problems and perform necessary support activities. Moreover, in order for the intervention to produce better results, parents involvement and participation in the therapy process is necessary. This will help the parents better understand the situation, relieve their tensions and get necessary counselling and guidance.

Based on the results of the thesis, the following proposals are made to the Pärnu City Education Department:

- To significantly enhance and develop cooperation with other institutions that provide speech therapy services for children with speech and language disorders in Pärnu. Organize a round table involving all possible parties to identify opportunities and readiness for cooperation.
- Find opportunities to provide special training to group teachers so that they are able to deal more consciously with children's speech development issues at the level of everyday activities.

- Regularly, either once a quarter or semi-annually, organize a meeting involving support specialists from the city of Pärnu to exchange experiences (offer supervision).

In order to solve the problem discussed in this work, the author recommends determining the readiness of potential partners and resources for cooperation. In addition, there should be a further mapping of the measures planned by the Education Board to solve the widespread problem in the system.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anu Martšuk,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „*Alusharidusastutuste võimekus logopeedilise abi osutamisel kõne- ja keelehäiretega lastele Pärnu linna lasteaedade näitel*“, mille juhendaja on *Kandela Õun*, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anu Martšuk

20.05.2020